

VILNIAUS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO ADMINISTRAVIMO FAKULTETAS

FINANSŲ IR BANKININKYSTĖS STUDIJŲ PROGRAMA

Ramutis Radžiukynas

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMO PROGRESYVUMO GALIMYBĖS LIETUVOJE	POSSIBILITIES OF PERSONAL INCOME TAXATION PROGRESSIVITY IN LITHUANIA
--	---

Magistrantas _____

(parašas)

Darbo vadovas _____

(parašas)

Darbo vadovas doc. dr. E. Bikas

Darbo įteikimo data:

Registracijos Nr.

Vilnius, 2020

TURINYS

ĮVADAS	5
1.GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMO TEORINIAI ASPEKTAI.....	8
1.1 Efektyvios gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos principai ir formos.....	8
1.2 Gyventojų pajamų mokesčio efektyvumas ir pajamų nelygybė	14
1.3 Negatyvios progresyvaus Gyventojų pajamų mokesčio taikymo pasekmės	16
1.4 Lietuvos Gyventojų pajamų mokesčio ir jo progresyvumo raidos aspektai	19
2. LIETUVOJE TAIKOMO GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO PROGRESYVUMO TYRIMO METODOLOGIJA IR ORGANIZAVIMAS.....	23
3. LIETUVOJE TAIKOMO GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO PROGRESYVUMO TYRIMAS.....	27
3.1 Lietuvos makroekonominių rodiklių pokyčių priklausomybės nuo gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčių tyrimas	27
3.2 Gyventojų pajamų mokesčio taikymo kaimyninėse valstybėse lyginamoji analizė	39
2.3.1 Lietuvos ir kaimyninių šalių gyventojų pajamų apmokestinimo sistemų bendrinių bruožų bei progresyvumo palyginimas	39
2.3.2 Lietuvos ir kaimyninių šalių gyventojų pajamų mokesčio bazių, santykio su grynuoju darbo užmokesčiu ir bendra darbo vietos kaina palyginimas	45
2.3.3 Lietuvos ir kaimyninių šalių neapmokestinamo pajamų dydžio sistemų palyginimas	48
3.3 Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos realus progresyvumas, bei galimybė aukštas pajamas gaunantiems gyventojams sumažinti mokesčines prievoles.....	53
IŠVADOS	56
SIŪLYMAI.....	59
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	60
SANTRAUKA.....	68
SUMMARY	69

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė Pajamų mokesčio tarifai, pagal kuriuos apskaičiuojamas mokestis nuo gautų su darbo santykiais susijusių apmokestinamųjų pajamų 1990.....	20
2 lentelė Moksliniai tyrimai, kuriuose regresinė analizė naudota Bendrojo vidaus produkto ir gyventojų pajamų mokesčio ryšiui nustatyti.....	24
3 lentelė Regresijos nepriklausomųjų kintamųjų tarpusavio koreliacija.....	29
4 lentelė Regresijos normalizuotų kintamųjų tarpusavio koreliacija.....	31
5 lentelė Regresijos R , R^2 ir R^2_{adj} Koeficientai.....	32
6 lentelė Regresijos ANOVA lentelė.....	33
7 lentelė Regresijos su konstanta lygties koeficientai.....	34
9 lentelė Regresijos be konstantos ANOVA lentelė.....	34
10 lentelė Regresijos be konstantos lygties koeficientai.....	35
11 lentelė Regresijos tikrosios ir apskaičiuotosios reikšmės bei paklaidos.....	36
12 lentelė Progresinio gyventojų pajamų mokesčio ir nedarbo lygio koreliacija.....	37
13 lentelė Lenkijoje taikomi pajamų mokesčio tarifai.....	39
14 lentelė Latvijoje taikomi progresiniai pajamų mokesčio tarifai.....	40
15 lentelė Lenkijoje taikomas neapmokestinamųjų pajamų modelis.....	49
16 lentelė Latvijoje taikomas neapmokestinamųjų pajamų modelis.....	49

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 paveikslas Pwc Mokesčių surinkimo patogumo reitingas.....	12
2 paveikslas ES Šalių gini indeksas (2015).....	15
3 paveikslas Progresinio pajamų mokesčio įvedimo etapai ir pasekmės.....	18
4 paveikslas Bendrasis vidaus produktas per tiriamąjį laikotarpį.....	28
5 paveikslas Regresijoje naudojamų kintamųjų pokyčiai per tiriamąjį laikotarpį.....	30
6 paveikslas Šalies pajamų pasiskirstymas 2004-2019 m.	38
7 paveikslas Lietuvos ir kaimyninių šalių ribiniai mokesčių tarifai.....	42
8 paveikslas Vidutiniai gyventojų pajamų mokesčio tarifai Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse.....	43
9 paveikslas Vidutiniai gyventojų pajamų mokesčio tarifai Lietuvoje 2019-2021 m.	44
10 paveikslas Gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazės dalis bendroje darbo vietos kainoje....	46
11 paveikslas Vidutiniai gyventojų pajamų mokesčio tarifai nuo bendros darbo vietos kainos.....	47
12 paveikslas Vidutiniai gyventojų pajamų mokesčio tarifai lyginant su grynuoju darbo užmokesčiu.....	48
13 paveikslas Vidutinis gyventojų pajamų mokesčio tarifas nuo grynojo atlyginimo įvertinus neapmokestinamą pajamų dydį.....	51
14 paveikslas Bendrų mokesčių tarifų nuo gaunamų pajamų palyginimas.....	54

IVADAS

Šiuolaikinio pasaulio turbūt negalėtume įsivaizduoti be viešųjų finansų. Be viešųjų finansų būtų sunku tiekti tokias visuomenei reikalingas viešąsias paslaugas kaip krašto apsauga, kelių tiesimas, sveikatos apsauga, švietimas, valstybės valdymas ir t.t.. Šios visiems pažįstamos viešosios paslaugos yra dažniausiai finansuojamos iš valstybės biudžeto, o valstybės biudžeto pagrindinės pajamos dažniausiai yra surenkami mokesčiai. Mokesčiai taip pat atlieka labai reikšmingą perskirstymo vaidmenį perskirstant valstybėje sukurtą produktą. Šis vaidmuo šiandieniniame pasaulyje yra itin svarbus, kadangi rinkos ekonomika bei technologinė pažanga, nepaisant visų teigiamų iš šių veiksnių gaunamų aplinkybių, taip pat ženkliai skatina ekonominį atotrūkį. Siekiant mažinti šį atotrūkį vis dažniau siūlomi ar pasitelkiami progresiniai mokesčiai, skatinantys turinčius daugiau įnešti proporcingai didesnę indėlį į visuomenės gerovę. Biudžeto pajamoms surinkti valstybės naudoja įvairius tiesioginius ir netiesioginius mokesčius, tokius kaip akcizo mokestis, pelno mokestis, nekilnojamo turto mokestis, pridėtinės vertės mokestis, gyventojų pajamų mokestis. Pastarasis, t.y. gyventojų pajamų mokestis, sudaro itin didelę dalį valstybės iš mokesčių surenkamų pajamų, todėl turi itin didelę įtaką gerovei valstybėje, tuo pačiu gyventojų pajamų mokestis paliečia didžiąją dalį valstybės gyventojų, todėl šio mokesčio taikymas yra itin aktualus ir sukelia itin aštrias diskusijas visuomenėje.

Gyventojų pajamų mokestis taikomas daugelyje tiek besivystančių, tiek ir išsivysčiusių šalių. Tačiau įvairiose šalyse šio mokesčio taikymas yra labai skirtingas. Šalys nusistato skirtingus mokesčio tarifus, skaičiavimo metodiką. Gyventojų pajamų mokestis gali būti proporcingas, progresyvus arba regresyvus. Proporcingas mokestis skaičiuojamas vienodu tarifu visiems mokesčių mokėtojams, progresyvaus mokesčio atveju gali būti taikomi skirtingi tarifai juos atskirai nustatant tam tikrą pajamų dydį gaunantiems mokesčių mokėtojams. Progresyvioji mokesčių struktūra yra tokia, kai asmens ar šeimos mokesčių prievolė kaip dalis pajamų didėja kartu su pajamomis. (J. B. Slemrod, 2002) Taip pat valstybės dažnai taiko įvairias mokesčių lengvatas, orientuotas į specifines mokesčių mokėtojų grupes.

Siekiant nustatyti tinkamus mokesčio tarifus bei taikymo metodikas būtina atsižvelgti į daugybę įvairių kriterijų. Svarbu žinoti ilgalaikį tikslą, numatyti galimas negatyvias pasekmes bei ekonominius pokyčius, kuriuos gali įtakoti vienoks ar kitoks mokesčio, tarifų ar lengvatų taikymas. Darbe analizuojamas gyventojų pajamų mokestis daugiausia dėmesio skiriant gyventojų pajamų susijusių su darbo užmokesčiu apmokestinimui.

Darbo tikslas – išnagrinėti Gyventojų pajamų mokesčio progresyvumo galimybes Lietuvoje

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti gyventojų pajamų apmokestinimo principus bei efektyvios mokesčių sistemos principus.
2. Išnagrinėti Gyventojų pajamų mokesčio įtaką pajamų nelygybei.
3. Išnagrinėti esamą Gyventojų pajamų mokesčio taikymą Lietuvoje.
4. Ištirti galimas negatyvias progresyvaus Gyventojų pajamų mokesčio taikymo pasekmes.
5. Nustatyti šalies makroekonominių rodiklių priklausomybę nuo gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos pokyčių.
6. Išanalizuoti Gyventojų pajamų mokesčio taikymą kaimyninėse valstybėse.
7. Išanalizuoti realųjį dabartinės gyventojų pajamų mokesčio sistemos progresyvumą.

Darbo metodai:

1. Literatūros bendrieji moksliniai tyrimo metodai – literatūros sintezė ir analizė;
2. Loginio modeliavimo metodai - loginė sintezė ir analizė;
3. Statistinio modeliavimo metodai, statistinės duomenų analizės būdai (koreliacinė, regresinė analizė).

Darbo struktūra:

Darbas susideda iš dviejų dalių: pirmojoje darbo dalyje nagrinėjama mokslinė ir statistinė literatūra. Analizuojami pagrindiniai mokesčių sistemos principai, gyventojų pajamų apmokestinimo struktūra, gyventojų pajamų mokesčio įtaka gyventojų finansinei nelygybei, Lietuvoje taikomo gyventojų pajamų mokesčio progresyvumo istorija bei esama mokesčio sistema. Analizuojamos teigiamos ir neigiamos progresinio gyventojų pajamų mokesčio taikymo ypatybės. Antrojoje dalyje atliekamas tyrimas siekiant išsiaiškinti gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčių įtaką šalies makroekonominiams rodikliams. Atliekama Lietuvos ir kaimyninių šalių gyventojų pajamų mokesčio taikymo praktikos lyginamoji analizė, Lietuvos respublikoje taikoma gyventojų pajamų apmokestinimo sistema yra lyginama su kaimyninėse šalyse taikoma praktika, lyginant pajamų apmokestinimo sistemas įvairiais pjūviais.

Nagrinėjamas realus naujosios gyventojų pajamų mokesčio sistemos progresyvumas. Pateikiamos išvados ir siūlymai.

Tyrime keliamos hipotezės:

H_0 – 2019 metais įvesti Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai turi neigiamą įtaką šalies makroekonominiams rodikliams.

H_A – 2019 metais įvesti Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai neturi neigiamos įtakos šalies makroekonominiams rodikliams.

1.GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMO TEORINIAI ASPEKTAI

Šiame skyriuje nagrinėjama mokslinė literatūra, susijusi su atliekamo darbo tematika, apžvelgiami kertiniai mokesčių sistemos principai, jų įtaka mokesčių surinkimo efektyvumui, nagrinėjama gyventojų pajamų mokesčio samprata, gyventojų pajamų nelygybės klausimas bei gyventojų pajamų mokesčio įtaka pajamų nelygybei. Taip pat analizuojami Lietuvoje istoriškai taikyti gyventojų pajamų mokesčio modeliai, pajamų apmokestinimo sistemos raida, nagrinėjama esama Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio sistema bei suplanuoti ateities pokyčiai. Nagrinėjamos teigiamos ir neigiamos progresyvaus gyventojų pajamų mokesčio taikymo pasekmės.

1.1 Efektyvios gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos principai ir formos

Sukurti efektyvią mokesčių sistemą yra kiekvienos šalies siekiamybė, kadangi mokesčiai dažniausiai yra pagrindinis šalies pajamų šaltinis. Apmokestinimas, kaip fiskalinės politikos priemonė, turi tris pagrindinius tikslus: viešųjų gėrybių teikimas, išteklių paskirstymas ir ekonomikos stabilizavimas. Kaip teigia Bird & Zolt (2005), „Pagrindiniai apmokestinimo tikslai yra padidinti vyriausybės pajamas ir paskirstyti pajamas bei turta“. Tačiau suformuoti geriausią praktiką, tinkamą visiems šiems tikslams pasiekti, yra sudėtinga.

Kitaip tariant, sunku sukurti efektyvią mokesčių sistemą, tinkančią visiems. Kiekviena šalis yra labai skirtinga, šalių gyventojai turi skirtingus pajamų šaltinius, šalyse taikomos skirtingos teisinės sistemos, taigi yra labai daug aspektų, į kuriuos reikia atsižvelgti kuriant efektyvią mokesčių sistemą. „*Geros mokesčių sistemos sukūrimas - tai ilgas, ne vieną reformą apimantis procesas: analizuojami pagrindiniai mokesčiai, jų trūkumai, mokesčių nemokėjimo priežastys, mokesčių našta, šešėlinės ekonomikos egzistavimas ir jos padariniai.*“ (A. Novošinskienė ir A. Slavickienė, 2007)

Gyventojų pajamų mokestis yra vienas esminių mokesčių sistemos elementų. Kaip jau minėta, gyventojų pajamų mokestis taikomas daugumoje tiek besivystančių, tiek ir išsivysčiusių šalių. Tačiau įvairiose šalyse šio mokesčio taikymas yra labai skirtingas. Šalys nusistato skirtingus mokesčio tarifus, skaičiavimo metodiką. Vertinant gyventojų pajamų mokesčio pobūdį būtina pažymėti, kad jis gali būti dviejų tipų. Anot I. Čepienės, gyventojų pajamų mokesčio sandara yra arba globali, arba šedulinė, o kiti pajamų apmokestinimo sandaros tipai nagrinėjami mokslinėje literatūroje yra tik šių formų išraiška. (Pagal E. Bikas ir kt., p 54, 2015) Vadovaujantis globalia

pajamų apmokestinimo forma visoms pajamoms taikomas bendras mokesčio tarifas, tuo tarpu šedulinė gyventojų pajamų apmokestinimo forma suskaido mokesčio prievolę į tam tikras dalis, vadinamas šedulomis. Šedulos yra paskirstomos pagal pajamų šaltinį. Pavyzdžiui: individualios veiklos pajamos, pajamos iš darbo santykių, pajamos iš kapitalo, nuomos ar vertybinių popierių pajamos. Šioms skirtingoms pajamų grupėms gali būti taikomi skirtingi mokesčių tarifai ir netgi apmokestinimo sistemos.

Anksčiau minėta globali gyventojų pajamų apmokestinimo sistema taikoma daugelyje EBPO šalių. Ši sistema vertintina teigiamai dėl šių savybių:

1. Užtikrina horizontalaus teisingumo principą, kadangi visi asmenys, gaunantys vienodą pajamų lygį, yra apmokestinami vienodu tarifu.

2. Padeda užtikrinti mokesčių progresyvumą, kadangi nėra galimybės keisti mokesčio tarifą keičiant pajamų formą.

3. Dėl mažesnių mokesčio perkėlimo galimybių sumažėja mokesčio administravimo išlaidos, kadangi mokesčio išvengti tampa sunkiau.

Tuo tarpu globalios sistemos kritikai teigia, kad ši sistema yra neefektyvi, kadangi kapitalo pajamos yra gerokai mobilesnes nei darbo pajamos. (OECD, p. 75, 2006)

Šedulinės formos trūkumus aprašo L. Burns ir R. Krever:

1. Asmens pajamų mokesčio skaidymas į šedulas gali apsunkinti progresinio apmokestinimo nustatymą. Šedulinė forma leidžia numatyti asmenines mokesčių lengvatas. Pagal šedulinę sistemą progresyvi ribinių tarifų struktūra gali būti taikoma tik kai kurioms pajamų kategorijoms, dėl to atsiranda nelygybė tarp mokesčių mokėtojų, gaunančių vienodas pajamas. Tuo pačiu pagal šedulinę sistemą, asmens mokesčio lengvatos gali būti visiškai taikomos vienai pajamų kategorijai, pavyzdžiui, darbo užmokesčiui - tokiu atveju lengvata gali būti nevisiškai efektyvi - arba padalinta į įvairias pajamų kategorijas, o tai padidina sudėtingumą.

2. Šedulinę sistemą yra sunkiau administruoti. Gali būti švaistomi administraciniai ištekliai klasifikavimo klausimams, kylantiems dėl įvairių šedulų ribų. Pvz., Jei pajamos iš užimtumo ir pajamos iš verslo yra apmokestinamos skirtinga tvarka, tada reikia apibūdinti tam tikras pajamas gaunančias veiklas kaip darbo ar verslo (savarankiško darbo) veiklą. Sunku nubrėžti ribą tarp darbdavio ir darbuotojo bei kliento ir konsultanto santykių.

3. Planuojantys savo mokesčius mokesčių mokėtojai, naudodamiesi galutinių mokesčių našų, nustatytų pagal šedulinę skirtingų pajamų rūšių sistemą, skirtumais, sieks užtikrinti, jog jų pajamos patektų į palankiausias kategorijas. Tokios rūšies mokesčių planavimo veikla ne tik lemia ekonominius nuostolius, nes ištekliai yra nukreipiami į neveiksmingą planavimo veiklą, bet ir gali sukelti rimtą ekonominį neveiksmingumą, nes mokesčių mokėtojai pasirenka pajamų uždirbimo

veiklą, kuri gali būti ne tokia efektyvi, tačiau mažiau apmokestinama. (L. Burns ir R. Krever, 1998)

Kaip jau minėta, gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos formos taip pat skirstomos pagal tarifo taikymo progresyvumą. Gyventojų pajamų mokestis gali būti proporcingas pajamoms nepaisant jų dydžio taikant vienodą proporcingą tarifą. Šis būdas vertinamas teigiamai dėl paprastumo. Šioje gyventojų pajamų apmokestinimo formoje ribinis mokesčio tarifas yra praktiškai lygus vidutiniam mokesčio tarifui. Taip pat ši forma gali būti laikoma paskata stengtis didinti savo pajamas. Tuo pačiu šios formos kritikai teigia, kad ji gali skatinti pajamų nelygybę. Regresinės gyventojų pajamų mokesčio sistemos atveju mokesčio mokėtojo santykinė mokestinė našta mažėja pajamoms didėjant. Tokiu atveju gali būti taikomos mokesčio lubos. Esant šiai apmokestinimo formai. Ribinis mokesčio tarifas gali būti mažesnis nei vidutinis mokesčio tarifas. Trečioji, progresyvi gyventojų pajamų apmokestinimo forma susilaukia daugiausia diskusijų. Esant šiai gyventojų pajamų apmokestinimo formai ribinis mokesčio tarifas yra didesnis nei vidutinis mokesčio tarifas. Ši mokesčio forma taikoma daugumoje EBPO šalių. Mokslinėje literatūroje dažnai pabrėžiama progresyvios mokesčių sistemos nauda dėl pajamų nelygybės mažinimo. Ši forma atitinka vertikalios teisingumo principą, kadangi mokesčių mokėtojų prievolė mokėti yra paskirstoma pagal galimybę mokėti. Kritikai teigia, kad ši forma gali turėti neigiamą įtaką ekonomikai dėl sudėtingumo bei trukdymo iniciatyvai, bei produktyvumui. (E. Bikas ir kt., 2015) Progresinis apmokestinimas paprastai laikomas veiksmingiausiu būdu apmokestinti mokesčius pagal galimybes mokėti, ir jei mokėjimą rodo bendras ekonominių pajėgumų padidėjimas, jis turėtų būti apmokestinamas nuo visų mokesčių mokėtojo pajamų. (L. Burns ir R. Krever, 1998)

Šiuolaikinės mokesčių sistemos pradininku laikomas Adamas Smitas dar aštuoniolikto amžiaus pabaigoje parašęs knygą „The wealth of nations“ („*Tautų turto prigimties ir priežasčių tyrinėjimas*“). Šios knygos penktajame tome „On the Revenue of the Sovereign or Commonwealth“ („*Apie valstybės pajamas*“) autorius mini keturis pagrindinius mokesčių sistemos principus. Kuriuos autorius pateikia kaip „idealiuos mokesčių sistemos“ reikalavimus. Šie principai laikomi klasikiniiais ir jais dažnu atveju vadovaujamosi ir dabartinėse mokesčių sistemose.

Šiais principais autorius siekė apibrėžti mokesčių tikslą, kilmę, mokėjimo terminus bei apmokestinimo objektą. Pirmasis principas - kiekvienos valstybės subjektai turi remti valstybę proporcingai savo galimybės - reiškia, kad pateikiama mokesčių lygybė sietina su mokėtojo galimybėmis mokėti mokesčius, nepaisant socialinės padėties, tačiau atsižvelgiant į gaunamas

pajamas bei turimą turtą. Šiuo atveju lygybė suprantama nepripažįstant luominių skirtumų ar privilegijų.

Antrasis principas - mokesčio mokėjimo sąlygos ir mokesčio dydis turi būti aiškiai apibrėžti ir skaidrūs - yra mokesčio aiškumo ir tvirtumo principas. Visi mokesčių mokėtojai turėtų žinoti mokėtiną mokesčio sumą, mokėjimo terminus ir kaip mokesį sumokėti, o mokesčio gavėjas turi žinoti, kas ir koku pagrindu bus gaunama. Trečiasis principas - mokesčiai turėtų būti renkami patogiausiu mokėtojui būdu ir laiku - reiškia, kad mokesčius renkant mokėtojui tinkamu laiku, bus išvengiama papildomai kylančių problemų, apsunkinančių mokesčių surinkimą. Ketvirtasis principas - mokesčių surinkimas turi būti pigus – teigia, kad nevertėtų rinkti mokesčių, kurių administravimas brangiai kainuoja, kadangi gaunama nauda yra santykinai labai maža lyginant su mokesčio mokėtojo patiriamomis išlaidomis bei administravimo išlaidomis, todėl tokius mokesčius rinkti yra netikslinga. Nors aukščiau paminėti principai ir yra laikomi klasikine fiskalinės politikos teorija, tačiau šiuolaikinės mokesčių sistemos šia teorija akla nesivadovauja. A. Smito pateikta teorija teigia, kad vienintelis teisingas apmokestinimo būdas yra taikant proporcingus mokesčius.

Įvairūs moksliniai šaltiniai teikia panašius, tačiau nevienodus mokesčių sistemos principus. Pagrindinis vyraujantis skirtumas siejamas su pirmuoju A. Smito principu, kad kiekvienas subjektas turi valstybę remti proporcingai savo galimybėms, tačiau šiuolaikinės teorijos praplečia šį principą įvesdamos galimybę progresyviems mokesčiams mokslinėje literatūroje randamas: „*Apmokestinimo pagal mokumą principas - principas pagal kurį apmokestinant reikia atsižvelgti į finansinę asmens padėtį. Asmenys, gaunantys didesnes pajamas, turi mokėti didesnius mokesčius negu tie, kurie gauna mažas pajamas. Galėjimo mokėti principas yra daugelio šalių mokesčių sistemos pagrindas. Apmokėjimo pagal mokumą principas patenkina daugelio vyriausybių norą perskirstyti pajamas iš didelės pajamas gaunančių asmenų tiems, kurie gauna nedideles pajamas.*“ (A. Novošinskienė ir A. Slavickienė, 2007)

Vadovavimasis šiais pagrindiniais mokesčių sistemos principais yra labai svarbus siekiant sukurti skaidrią ir efektyvią mokesčių sistemą. Efektyvumą mokesčių sistemoje didele dalimi gali nulemti mokesčių surinkimo kaštai bei pats surinkimo būdas. Įvertinus įvairių pasaulio valstybių mokesčių sistemas, galima daryti išvadą, kad sudėtingesnės apmokestinimo taisyklės mažina mokesčių surinkimo efektyvumą.

Šalis	Bendras reitingas	Mokesčių mokėjimo lengvumo balas	Bendras mokesčių tarifas, %	Mokesčiams skiriamas laikas (valandomis)	Mokėjimų skaičius	Pildymo indeksas
Bahreinas	1	100,0	13,8	22,5	3,0	
Honkongas	2	99,7	21,9	34,5	3,0	98,9
Kataras	3	99,4	11,3	41,0	4,0	
Airija	4	94,6	26,1	81,5	9,0	93,4
Mauricijus	5	94,0	22,2	140,0	8,0	98,3

I paveikslas PwC mokesčių surinkimo patogumo reitingas

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis Pricewaterhouse Coopers tarptautinė mokesčių mokėjimo tyrimo ataskaita, 2020.

Mokesčių konsultacijų ir audito įmonės Pricewaterhouse Coopers (PwC) teigimu, Bahreino mokesčių sistema reikalauja mažiausiai sąnaudų vertinant pagal laiko sąnaudas bei patogų mokesčių surinkimo procesą. Nuo Bahreino smarkiai neatsilieka Honkongas, Kataras, Airija bei Mauricijus. Šios šalys taip pat dažnai apibūdinamos kaip šalys, kurių taikoma mokesčių surinkimo sistema yra patogi. (PwC, 2019) Patogi mokesčių sistema, kurią lengva administruoti, nulemia žemesnius mokesčių administravimo kaštus. Darant net minimalius mokesčių sistemos pokyčius būtina kruopščiai išnagrinėti visus veiksnius, turinčius įtaką mokesčių sistemos efektyvumui ateityje.

Siekiant sukurti efektyvią mokesčių sistemą reikia nepamiršti ir mokesčių mokėtojų suinteresuotumo mokėti mokesčius. Vien tik taikydamos aukštus mokesčių tarifus, valstybės negali surinkti didelių pajamų iš mokesčių. Valstybės iš mokesčių surenkamas biudžeto pajamas, pagal mokesčių tarifo taikymą apibrėžia Lafero kreivė. Remiantis A. Lafero iškelta teorija didinant mokesčio tarifą, surenkamų mokesčių suma iš pradžių didėja, tačiau pasiekus optimalią ribą pradeda mažėti. „Jeigu vyriausybė nori padidinti iš mokesčių gaunamas pajamas, ji gali nustatyti aukštesnius mokesčių tarifus, tačiau negali tiesiogiai kontroliuoti mokesčių įplaukų.“ (Cituoja I. Koncevičienė, M Priovelis 2012) Tai paaiškina suinteresuotumą mokėti mokesčius bei per didelės mokesčių naštos neigiamą poveikį ekonomikai. Didinant mokesčio tarifą virš optimalios ribos atsiranda šešėlinė ekonomika, mažėja suinteresuotumas vykdyti veiklą arba skatinama emigracija į kitas šalis, kurios taiko mažesnę tarifą. B. Balčytienė nagrinėdama Gyventojų pajamų mokesčio tarifo kitimo įtaką šalies biudžetui teigė, kad „nustatytas didelis gyventojų pajamų mokesčio tarifas įtakojo verslo įmones slėpti gyventojų gaunamas pajamas, mokėti dalį atlyginimų „vokeliuose“, samdyti nelegalius darbuotojus. Didelis gyventojų pajamų apmokestinimas sukėlė ir kitą reiškinį - emigraciją į kitas šalis, kuriose uždirbamos pajamos apmokestinamos žymiai mažesniu tarifu.“ (B. Balčytienė 2009) Iš to

galima daryti išvadą, kad didelis mokesčio tarifas valstybei sukelia didesnę žalą nei naudą ir nepadedą surinkti didesnių biudžeto pajamų. Gyventojai, net ir žinodami, kad mokesčiai yra indėlis į bendrą visuomenės gerbūvį, gali pasirinkti, ar laikytis mokesčių prievolės, ar ne.

Tyrėjas B. Torgler įvardija keturis pagrindinius mokesčių mokėtojų tipus išskirdamas jų elgesio tipažus:

1. Sąžiningieji mokėtojai, neieškantys galimybių išvengti mokesčių prievolių.

2. Socialūs mokėtojai, šių asmenų apsisprendimui didelę įtaką daro socialinė aplinka. Jeigu kiti asmenys jų aplinkoje yra sąžiningi ir yra linkę mokėti mokesčius, šie individai priims tai kaip normą ir jie taip pat noriai prie to prisidės, tačiau jeigu jų aplinka linkusi vengti mokesčių, tokie individai elgsis analogiškai.

3. Nuo politinių institucijų veiksmų priklausomi mokėtojai. Šie asmenys atsakingiau žiūri į mokesčius, kai mato teigiamus šalies institucijų veiksmus panaudojant surenkamus mokesčius.

4. Mokesčių vengėjai. Šis tipas pasižymi žemu morališkumu. Šie asmenys yra linkę lyginti iš mokesčių vengimo ir sąžiningo mokėjimo naudas.

Sąžiningumo suvokimas gali būti laikomas vienu pagrindinių iššūkių sukuriant efektyvų gyventojų pajamų mokestį. (Raeni, A. Sari, 2016)

Visi aukščiau išvardyti veiksniai rodo glaudų ryšį tarp mokesčių kultūros ir mokesčių mokėtojų mentaliteto, o šie aspektai yra kritiškai svarbūs efektyviai mokesčių sistemai (K. Levišauskaitė ir K. Šinkūnienė, 2006). Atsižvelgus į valstybėje vyraujančias mokesčių mokėtojų grupes ir kruopščiai ištyrus valstybės socialinę bei ekonominę padėtį, reikėtų tinkamai parinkti valstybei labiausiai tinkamus efektyvius mokesčių tarifus bei mokesčių sistemą. Kai kurie autoriai siūlo mažinti mokesčių svertą, tenkantį pajamų apmokestinimui, jį perkeliant kitiems apmokestinamiesiems objektams. Tokiu būdu skatinant ekonomikos augimą. Perkeliant našą nuo pajamų mokesčių ant nuosavybės mokesčių galima pasiekti ryškų teigiamą efektą ekonomikos augimui. Toks pats efektas pastebimas mažinant pajamų mokesčius ir didinant pridėtinės vertės mokestį. (P. O. Mura 2015)

Apibendrinant būtų galima teigti, kad teisingos ir efektyvios mokesčių sistemos sukūrimas yra labai sunki užduotis. Reikia suderinti valstybės mokesčių poreikį su mokesčių mokėtojų finansinėmis galimybėmis mokėti mokesčius. Efektyvi mokesčių sistema turi būti ekonomiškai, teisinga, skaidri ir nesuteikti galimybių vengti mokesčių prievolių. Negalima užkrauti mokesčių mokėtojams per didelės mokesčių naštos, kadangi per didelė mokesčių našta atneša didelę žalą ekonomikai. Taip pat galima teigti, kad mokesčių teisingumo klausimas yra vertintinas ganėtinai prieštarinčiai. Iš vienos pusės galima manyti, kad daugiau finansinių galimybių turinčius būtų

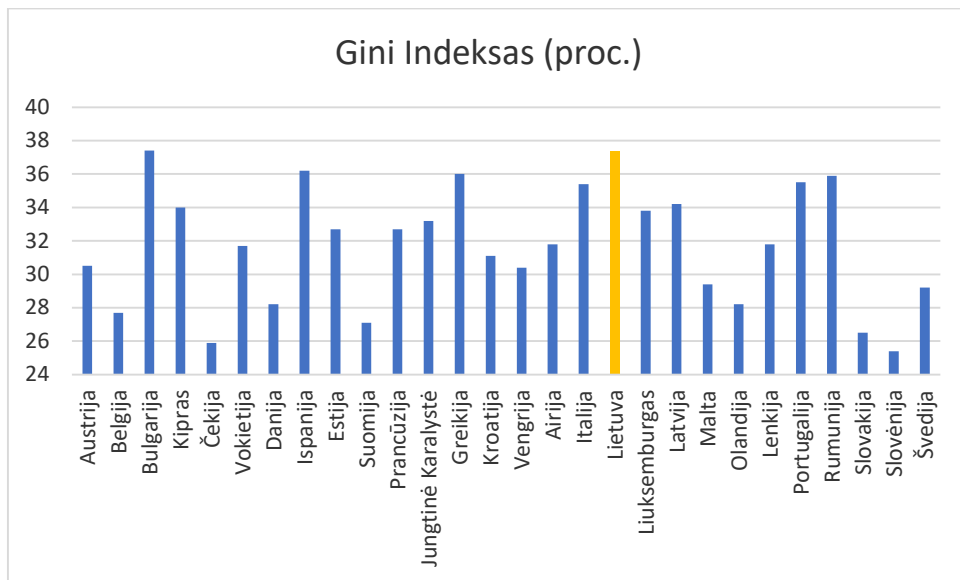
galima apmokestinti proporcingai, tačiau ar tai yra teisinga, nėra aišku. Progresinis apmokestinimas gali turėti šalutinių efektų, skatinančių nesistengti dėl savo gerovės.

1.2 Gyventojų pajamų mokesčio efektyvumas ir pajamų nelygybė

Kaip jau buvo minėta, mokesčių sistemos kūrimas yra sunkus ir sudėtingas darbas. Ypatingą dėmesį reikėtų atkreipti kalbant apie gyventojų pajamų apmokestinimą, kadangi gyventojų pajamų apmokestinimas turi didelę įtaką gyventojų grynosioms pajamoms, todėl smarkiai įtakoja gyventojų požiūrį į mokesčių sistemą. Kurdami tinkamą mokesčių sistemą mokesčių administratoriai turi atsižvelgti į daugelį aspektų, ypatingą dėmesį kreipti į aspektus, susijusius su gyventojų pajamų apmokestinimu. Miller & Oats (2016) gyventojų pajamų mokestį apibūdina kaip rinkliavą. Gyventojų pajamų mokestinė bazė yra individualus uždarbis (darbo užmokestis, pajamos iš nuomos ar kitos įplaukos). „*Gyventojų pajamų mokestis kaip socialinio teisingumo priemonė vertinamas įvairiai. Keinsistai siūlo atleisti nuo mokesčių varginguosius sluoksnius ir progresyviu būdu apmokestinti turtinguosius, motyvuodami tai ne tik tokių priemonių stimuliuojančiu vaidmeniu, bet ir socialiniu teisingumu.*“ (N. Slavinskaitė ir kt., 2015)

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO) 2012 metais nustatė, kad įvairių pajamų mokesčio surinkimo modelių taikymas, taikant progresinę ar regresinę metodiką, gali būti panaudotas kaip puiki fiskalinės politikos priemonė, siekiant pagerinti perskirstymo procesą bei sumažinti pajamų nelygybę. (OECD, 2012) Pajamų nelygybė sukelia labai neigiamus efektus visuomenėje. Didėja visuomenės nepasitenkinimas, nusikalstamumas, korupcija. Didėjanti pajamų nelygybė kelia susirūpinimą, nes ji turi korozijos efektą socialinei ir politinei sanglaudai. (Pasaulio bankas, 2006)

Pajamų nelygybei vertinti naudojamas Gini koeficientas. Kai Gini koeficientas lygus 100 procentų arba venetui, reiškia, kad vienas žmogus gauna ir suvartoja visą šalyje pagaminamą produktą ir tai yra absoliuti nelygybė, tuo tarpu, kai Gini indeksas lygus nuliui žymi absoliučią pajamų lygybę, tokiu atveju kiekvienas uždirba visiškai vienodą sumą. Aukščiausios Gini koeficiento reikšmės būdingos mažai išsivysčiusioms šalims dažniausiai Afrikoje ar Pietų Amerikoje. (Pasaulio bankas, 2015) vėliausiais duomenimis nustatė, kad Lietuvos GINI koeficientas yra 37,4 procento, Tai rodo gana aukštą pajamų nelygybę tarp Lietuvos gyventojų lyginant su vakarų Europos šalimis.

2 paveikslas. ES šalių gini indeksas (2015)

Šaltinis: GINI index .World bank estimate, 2015.

Kaip galime matyti 3 paveiksle, 2015 Lietuvos gini indeksas buvo didžiausias tarp Europos sąjungos šalių. Palyginimui 2015 Rusijos federacijos GINI koeficientas 37,7 procento. Tai tikrai nėra džiuginantis rezultatas, todėl pajamų apmokestinimo progresyvumas atrodo ganėtinai tinkama praktika Lietuvos respublikai siekiant sumažinti pajamų nelygybę. „*Nepasitenkimas ir nusivylimas išreiškiamas kartu su noru didesnio socialinio teisingumo noru, kuris būtų pasiekiamas per didesnę valstybės reguliavimą. Pajamų nelygybės tema siejama su korupcija šalyje ir tai neišvengiamai didina įtampą bei nepasitikėjimą valdžios institucijomis.*“ (D. Skučienė, G. Kaminaitė, 2017). Autorės taip pat pastebi, kad pajamų nelygybė skatina gyventojus nepasitikėti valdžios institucijomis, nes koncentruotas dideles pajamas gaunantys asmenys gali daryti įtaką valdžios sprendimams ir tokiu atveju šiems asmenims siekiant dar labiau pasipelnėti pajamų nelygybė dar labiau didėtų.

Be to, yra rimtų įrodymų, kad aukšta pajamų nelygybė daro įtaką ekonomikos augimui. 2014 metų EBPO analizė rodo kad Gini koeficiento padidėjimas 3 procentais turėtų neigiamą įtaką BVP. Toks pokytis tikėtina sumažintų augimą BVP 0.35 procentiniais punktais per metus ateinantiems 25 metams. Bendras neigiamas poveikis atrodo didelis - 8.5 procentų BVP nuostolis 25 metų laikotarpio pabaigoje. (OECD, 2014)

Yra plačiai sutariama, kad pagrindinė mokesčių priemonė perskirstymo politikoje yra progresyvus Asmeninių pajamų mokestis. Jo tiesioginė ir elastinga konstrukcija įgalina pritaikyti mokesčių našta atsižvelgiant į individualius mokesčių mokėtojo ir jo namų ūkio bruožus.(M. Mazurek-Chwiejczak, 2016) „*Gyventojų pajamų nelygybė gali sumažėti įvedus progresinį*

pajamų mokesčių šalyje arba apmokestinus prabangos prekes.“ (R. Zabarauskaitė, I. Blažienė, 2012)

Tačiau vien gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas pajamų nelygybės problemos negali išspręsti. Pavyzdžiui, JAV vyriausybei sumažinus mokesčio tarifą pajamų nelygybė sparčiai didėja pastaruosius kelis dešimtmečius. (Gale, Kearney ir Orszag, 2015) ištyrė, kad gyventojų pajamų mokesčio tarifą JAV padidinus maždaug 5 % –10% tai turėtų itin nedidelį poveikį, vos 1 procentinio punkto pokytį Gini koeficientui. Tuo atskleidžiama, kad didesnio pajamų mokesčio įvedimas didesnėms apmokestinamosioms pajamoms, siekiant kompensuoti santykinai mažas pajamas gaunančių asmenų įplaukas, nepadarys rimto poveikio skirtumams tarp gyventojų pajamų. Būtina suvienodinti apmokestinimo taisykles visoms gaunamoms pajamoms, kadangi turtingi žmonės gali lengviau manipuliuoti pajamų šaltiniais, versti pajamas iš darbo, pajamomis iš nuosavybės dividendų ar pajamomis iš nuosavybės vertės padidėjimo ir panašiai. Žemesnes pajamas gaunantiems žmonėms tai nėra taip paprasta dėl šių transformacijų kaštų kartelės bei dėl to, kad žemesnės pajamos dažniausiai yra gaunamos iš darbo.

1.3 Negatyvios progresyvaus Gyventojų pajamų mokesčio taikymo pasekmės

Progresyvaus gyventojų pajamų mokesčio taikymas be teigiamų šio mokesčio sukeltų efektų, tokių kaip didesnis perskirstymas bei skatinamasis poveikis gyventojų pajamų lygybei, taip pat turi ir negatyvių savybių.

Pasak mokesčių progresyvumo šalininkų, mokesčių mokėtojų pajėgumo mokėti principas yra laikytinas teisingu ir reikalingu siekiant perskirstyti mokesčius. Jiems oponuojančių kritikų nuomone progresyvumą galima prilyginti nepagrįstam konkurencingų asmenų baudimui bei nepelnytu atlygiu, negebantiems uždirbti daugiau. (C. Augusto, C. Domingues, 2010)

Kalbant apie anksčiau darbe minėtus mokesčių paprastumo bei surinkimo pigumo principus, kaip teigė A. Blažienė, 2002 „*Progresinės mokesčių sistemos įvedimas yra susijęs ir su sudėtingesne šio mokesčio apskaičiavimo ir mokėjimo sistema, o tai prieštarautų Gyventojų pajamų mokesčio administracinio paprastumo principui.*“ Išskiriama dešimt pagrindinių progresyvos mokesčių sistemos trūkumų. (Pagal A. Slavickienę ir kt. 2008)

1. Aukštą kvalifikaciją turinčių ir aukštas pajamas gaunančių darbuotojų diskriminacija.
2. Aukštas pajamas gaunančių, aukštos kvalifikacijos darbuotojų emigracijos skatinimas.
3. Motyvacijos bei darbinio aktyvumo mažinimas. Progresinis pajamų apmokestinimo metodas baudžia sėkminguosius, o tai demotyvuoja stengtis.

4. Progresiniai mokesčiai gali skatinti vengti mokesčių. Mokesčių mokėtojai gali apskritai nustoti mokėti mokesčius arba ieškoti būdų sumažinti savo mokestinę naštą. T.y., jeigu valstybėje pelno apmokestinimas yra mažesnis nei su darbo santykiais susijusių pajamų apmokestinimas, darbuotojų atlyginimą galima pakeisti dividendais taip papildomai išvengiant ir socialinio draudimo kaštų.

5. Progresinio pajamų apmokestinimo sistemos administravimas yra gerokai sudėtingesnis ir brangesnis nei proporcinės gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos taikymas. Tokios sistemos taikymas sąlygoja papildomas išlaidas tiek mokesčių administratoriams tiek įmonėms.

6. Mokesčių vengimas, sumažėjusi darbuotojų motyvacija bei aukštos kvalifikacijos darbuotojų emigracija mažina biudžeto pajamas iš mokesčių. Dėl to gali sumažėti ne tik iš pajamų mokesčio, tačiau ir iš kitų rinkliavų surenkamos biudžeto įplaukos.

7. Infliacija ilgainiui sąlygoja daugelio gyventojų apmokestinimą taikant maksimalų tarifą, tai paverčia progresinę apmokestinimo sistemą proporcinę, todėl būtina iš anksto sudaryti indeksavimo programą siekiant to išvengti, savo ruožtu tai padaro mokesčio administravimo procesą dar sudėtingesnį.

8. Progresinių mokesčių taikymas pažeidžia mokesčių teisingumo principą, kadangi valstybės teikiamos paslaugos turėtų būti teikiamos vienodomis sąlygomis visiems mokesčių mokėtojams. Analogiškai apsipirkinėdami parduotuvėje už vienodas prekes mokame vienodas kainas.

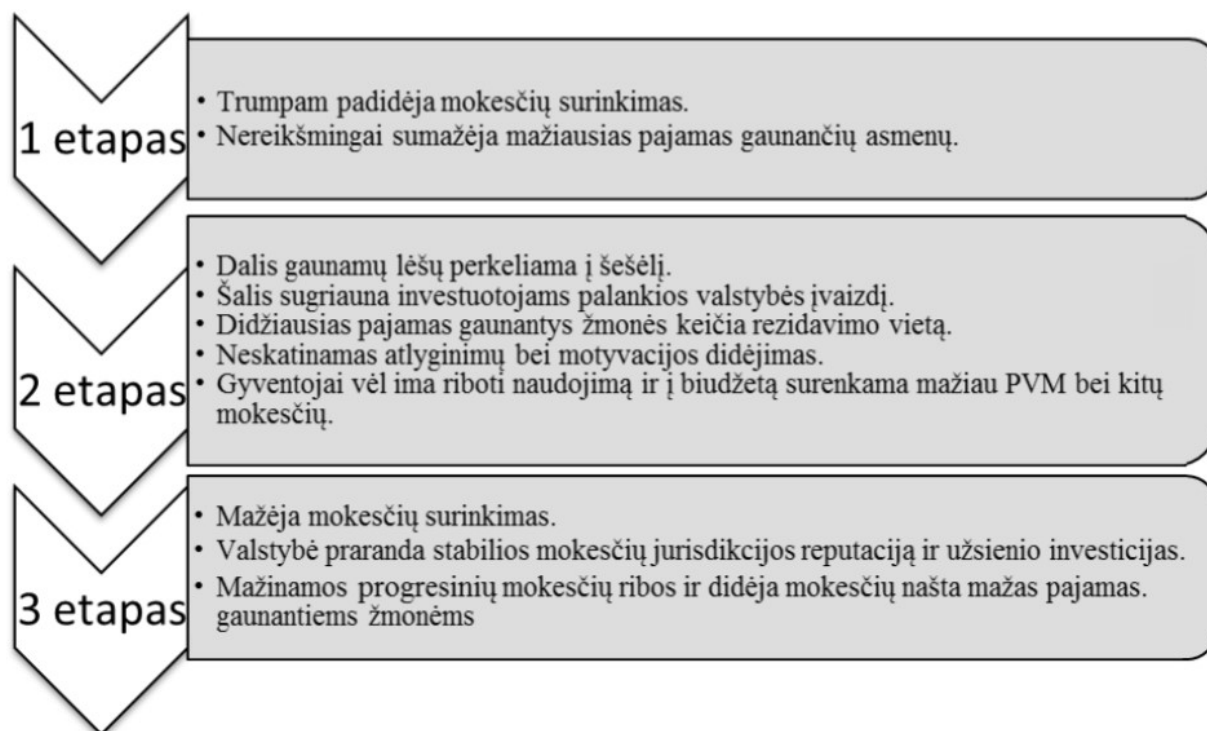
9. Gali maskuoti realią mokestinę naštą. Didelis mokesčių, jų išimčių ir tarifų kiekis paslepia realią naštą tenkančią mokesčių mokėtojams, nes tampa sunku susigaudyti, kas kiek turi mokėti.

10. Mokesčių progresyvumu nepasiekiami deklaruojami tikslai, solidarumo principas nėra įgyvendinamas, nėra išlyginami pajamų skirtumai, todėl net neginčijant keliamų tikslų pagrįstumo nėra verta taikyti progresinių mokesčių sistemos. Todėl galima konstatuoti, jog progresinės gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos taikymas yra neadekvatus būdas siekiant aukščiau išvardytų tikslų, kuris taip pat gali sukelti nemažai problemų. (A.Slavickienienė ir kt., 2008)

Jau aštuonioliktajame amžiuje Italijoje Campagnonni rašė darbą apie progresinį apmokestinimą ir nustatė, kad tokia sistema buvo ypatingai neteisinga, kadangi apmokestinimas buvo vertinamas kaip mokestis už apsaugą ir niekas negalėtų įrodyti, kad valstybės teikiama apsauga auga greičiau nei nuosavybė. (Cituojiama iš E. R. A. Seligman, 1908)

A. Melnykaitė ir M. Ramanauskaitė analizuojant progresinio Gyventojų pajamų apmokestinimo galimybes išskyrė, tris progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo įvedimo etapus ir jų įtaką šalies ekonomikai. Autorių teigimu teigiamos pasekmės pastebimos tik

pirmajame etape, kai trumpam padidėja mokesčių surinkimas bei sumažėja mažiausias pajamas gaunančių asmenų skaičius. Tačiau vėliau šios teigiamos pasekmės išblėsta, kadangi jas užgožia neigiamos pasekmės išvardytos žemiau pateikiamame paveiksle. Autorių teigimu trečiajame etape mokesčių surinkimas netgi mažėja, todėl yra mažinamos progresinių mokesčių ribos ir didėja mažas pajamas gaunančių asmenų mokesstinė našta. (Pagal Melnykaitę M., Ramanauskaitę A. 2013)

3 paveikslas. Progresinio pajamų mokesčio įvedimo etapai ir pasekmės

Šaltinis: Sudaryta Melnykaitės M., Ramanauskaitės A. 2013. Remiantis Kriščiūnaite K. 2011

Mokslinėje literatūroje galima atrasti pavyzdžių, kurie aiškiai parodo, jog tikėtini progresinės ar proporcingos mokesčių sistemos bruožai ne visuomet pasireiškia, kaip tikėtasi. J. Pantya 2016 nagrinėjusi proporcingo ir progresyvaus mokesčio taikymą teigė, kad proporcingas mokesčio modelis tikėtinau iššaukia didesnę produktyvumą, o progresyvaus mokesčio teisingumas visuomenėje turėtų lemti geresnę mokesčio prievolės laikymąsi. Šios autorės tyrimo išvados buvo atvirksčios pradinei hipotezei. Tyrimo rezultatas parodė, kad progresinė sistema padidino darbo produktyvumą, o mokesčių sistemos pakeitimas iš progresinės į proporcingą skatino gyventojus laikytis mokesčių prievolės. (J. Pantya ir kt. 2016)

Lietuvos laisvosios rinkos institutas 2009 teigė, kad „Skurdo progresiniai mokesčiai nemažintų, o atvirksčiai – įšaldytų esamą situaciją. Mažas pajamas gaunantys žmonės būtų mažiau linkę užsidirbti papildomai (našiau dirbti, ieškotis papildomo darbo), nes kuo daugiau jie uždirbtų, tuo didesnę dalį savo papildomo uždarbio jie privalėtų atiduoti.“ (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2009)

T. Worstall 2011 metais žurnale Forbes išskėlė visuomenės nepritarimą galintį sukelti teiginį, jog remiantis Keinsistine teorija reikėtų taikyti regresinį apmokestinimo modelį siekiant skatinti vartojimą. Kadangi mažesnes pajamas gaunantys asmenys yra labiau linkę taupyti nei turtingesni asmenys. Šie žmonės siekia sukaupti kapitalą nekilnojamam turtui įsigyti, o turtingesni asmenys gali sau leisti išlaidauti, todėl jo teigimu reikėtų mažinti mokesčius turtingiesiems, tokiu būdu skatinant vartojimą. (T. Worstall, 2011) Autorius kritiškai vertina šią idėją, kadangi kaip jau buvo minėta ekonominė nelygybė gali skatinti negatyvų visuomenės požiūrį ir nusikalstamumą. Taip pat didelės pajamas gaunančių asmenų polinkis vartoti turėtų būti mažėjantis remiantis ribinės naudos funkcija.

Teigiamą progresyvaus apmokestinimo įtaką ekonomikai 2016 metais pastebėjo M. Rieth, kuri nurodė radusi empirinius įrodymus hipotezei, kad didesnis gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas lemia mažesnę produkcijos nepastovumą. (Pagal M. Rieth ir kt., 2016)

Apibendrinant galima teigti, kad progresyvaus gyventojų pajamų mokesčio taikymas gali turėti tiek teigiamų, tiek neigiamų savybių. Mokslinėje literatūroje plačiai nagrinėjami įvairūs progresinio mokesčio taikymo aspektai dažnai pabrėžia finansinės lygybės bei socialinio teisingumo svarbą, tačiau progresyvaus mokesčio modelio taikymas turi ir neigiamų savybių. Toks mokestis gali skatinti gyventojus slėpti pajamas, demotyvuoti stengtis gauti didesnes pajamas. Progresinio gyventojų pajamų mokesčio administravimas yra sudėtingesnis nei taikant proporcingą sistemą. Vertinant iš Keinsistinės perspektyvos, progresinių mokesčių ekonomikos skatinimo per paklausą efektas yra ginčytinas, kadangi oponuojanti pozicija teigia, kad mažesnes pajamas gaunantys žmonės yra labiau linkę taupyti, tuo tarpu didesnes pajamas gaunantys asmenys turi laisvę išlaidauti. Tačiau ši nuomonė nėra paplitusi.

1.4 Lietuvos Gyventojų pajamų mokesčio ir jo progresyvumo raidos aspektai

Progresinio Gyventojų pajamų mokesčio taikymas Lietuvoje nėra naujiena. Dar sovietmečiu tuometinėje LTSR buvo taikomas progresinio gyventojų pajamų mokesčio modelis. Lietuvos Valstybinės mokesčių inspekcijos teigimu, Sovietinės okupacijos metais Lietuvoje taikytas Gyventojų pajamų mokestis turėjo neapmokestinamąjį minimumą - 70 rublių per mėnesį. Tokio dydžio pajamoms Gyventojų pajamų mokestis nebuvo taikomas, tuo pačiu buvo taikomas laipsniškos progresijos mokestis (nuo 0,35 iki 13 proc. tai pajamų daliai, kuri viršija 100 rublių). (VMI, 2019). Lietuvai atgavus nepriklausomybę 1990 metų spalio 5 dieną buvo priimtas Lietuvos Respublikos fizinių asmenų pajamų mokesčio laikinasis įstatymas. Šis įstatymas taip pat numatė progresinę Gyventojų pajamų apmokestinimo sistemą. Buvo taikomas 100 rublių

neapmokestinamų pajamų barjeras, o iš darbo gaunamos gyventojų pajamos buvo apmokestintos skirtingais tarifais naudojantis progresine laiptelių sistema.

1 lentelė

Pajamų mokesčio tarifai, pagal kuriuos apskaičiuojamas nuo gautų su darbo santykiais susijusių apmokestinamųjų pajamų 1990 mokeskis

Pagrindinėje darbovietėje

Apmokestinamųjų pajamų dydis per mėnesį	Mokesčio tarifas
Nuo 1 iki 600 rb	18%
Nuo 601 iki 900 rb	108 rb + 20% sumos, viršijančios 600 rb
Nuo 901 iki 1400 rb	168 rb + 24% sumos, viršijančios 900 rb
Nuo 1401 rb iki 1900 rb	288 rb + 28% sumos, viršijančios 1400 rb
Daugiau kaip 1900 rb	428 rb + 33% sumos, viršijančios 1900 rb

Ne pagrindinėje darbovietėje

Pajamų dydis per mėnesį	Mokesčio tarifas
Iki 200 rb	18%
Nuo 201 iki 700 rb	36 rb + 20% sumos, viršijančios 200 rb
Nuo 701 iki 1000 rb	136 rb + 25% sumos, viršijančios 700 rb
Nuo 1001 iki 1500 rb	211 rb + 30% sumos, viršijančios 1000 rb
Nuo 1501 ir daugiau	361 rb + 35% sumos, viršijančios 1500 rb

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis: Lietuvos Respublikos fizinių asmenų pajamų mokesčio laikinasis įstatymas Nr. I-641. Lietuvos aidas, 1990, Nr. 101-0, 1990

Kaip matoma lentelėje, ankstyvuojų nepriklausomybės atgavimo laikotarpiu gyventojų pajamų apmokestinimo progresyvumas buvo ganėtinai aukštas. Nuo 18 procentų mokesčio, taikomo mažiausias pajamas iki 200 rublių per mėnesį gaunantiems asmenims, iki 35 procentų asmenims, gaunantiems didesnes nei 1500 rublių per mėnesį pajamas iš ne pagrindinės darbovietės. „Per visą savo gyvavimo laikotarpį Lietuvos mokesčių sistema patyrė ne vieną reformą ir pertvarką, kurių išdavoje buvo: išplėsta apmokestinimo bazė, keičiami mokesčių tarifai, priimti nauji mokesčių įstatymai.“ (A. Novošinskienė, 2012)

Lietuvos Respublikai einant kapitalizacijos keliu buvo pereita prie labiau proporcingos gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos. Ji nebuvo visiškai proporcinga, kadangi visuomet išliko neapmokestinamų pajamų suma. 2000 m. pradžioje dauguma EBPO šalių buvo linkusios

taikyti neutralėsnę Gyventojų pajamų mokesčio politiką. Dėl to sumažėjo Gyventojų pajamų mokesčio perskirstymo poveikis. (M. Mazurek-Chwiejczak, 2016)

Remiantis 2002 metų Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymu gyventojų pajamoms 2003 metais buvo taikomas pagrindinis 33 procentų gyventojų pajamų mokesčio tarifas. Pajamoms, gaunamoms iš paskirstytojo pelno, buvo taikomas lengvatinis 15 procentų tarifas. Kaip autoriaus buvo minėta, anksčiau tokia mokesčio struktūra nėra visiškai teisinga bei skatina finansinę nelygybę, kadangi didesnes pajamas gaunantys asmenys gali mokėti netgi mažesnę mokesčio tarifą. Ypatingai taikoma verslo savininkams ir direktoriams, kurie gali sau leisti mokėti mažą atlyginimą, o pajamas iš savo veiklos realizuoti per pajamas iš paskirstytojo pelno.

Vėliau pagrindinis gyventojų pajamų mokesčio tarifas buvo mažinamas. Nuo 2006 m. liepos 1 d. iki 2007 m. gruodžio 31 d. Lietuvoje taikomi pajamų mokesčio tarifai buvo 15% ir 27%, o nuo 2008 m. sausio 1 d. tarifai pakeisti į – 15% ir 24%. Autorius skeptiškai vertina lengvatinio gyventojų pajamų mokesčio taikymą, kadangi lengvatinio pajamų mokesčio taikymas išskiria tam tikras mokesčių mokėtojų grupes, kurioms daro teigiamą įtaką. Tokia praktika byloja apie galimą korupciją arba asmenų, dalyvaujančių įstatymų leidimo procese, interesų tenkinimą. Mokesčių lengvatos turi neigiamą įtaką mokesčių surinkimo procesui, kadangi jis tampa komplikotesnis ir tampa lengviau išvengti mokesčių prievolių. Dėl lengvatų skaičiaus ir tarpusavio sąveikos mokesčių sistema tampa sudėtingesnė ir padidėja klaidų rizika. (UK National audit office, 2014) Lengvatos yra vienas labiausiai kritikuojamų ir prieštaringai vertinamų mokesčių sistemos elementų. (E. Bikas. L. Jurevičiūtė, 2016)

Nuo 2009 iki 2019 metų pagrindinis gyventojų pajamų mokesčio tarifas buvo 15 procentų, o iš paskirstytojo pelno gaunamoms pajamoms 2009 metais pradėtas taikyti 20 procentų tarifas. Tokiu būdu buvo apversta teisingumo situacija Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo sistemoje. Tokį sprendimą galima vertinti dviprasmiškai. Iš vienos pusės lengvatinis mokeskis panaikintas, tačiau toks būdas skatina įmones vengti dividendų mokėjimo, o tai sumažina investicijų Lietuvoje patrauklumą. Išimtinis 20 procentų tarifas pajamoms iš paskirstytojo pelno nustotas taikyti 2013 liepą. Tokia tvarka taikyta iki pat šių metų.

Po didžiosios 2008–2009 m. krizės tendencija EBPO pasikeitė. Devyniolikoje EBPO šalių padidėjo skirtumas tarp aukštų ir žemų pajamų vidutinių mokesčių tarifų. Pagrindinė to priežastis buvo skubus fiskalinio konsolidavimo poreikis. Esant tokioms aplinkybėms, šių šalių vyriausybės nusprendė perkelti mokesčių našta geresnę finansinę padėtį užimantiems gyventojams. (M. Mazurek-Chwiejczak, 2016)

Lietuva buvo šiek tiek atsiliekanti šiuo požiūriu. 2019 metais po ilgos pertraukos Lietuvoje vėl įvestas progresinis gyventojų pajamų mokestis. Nepaisant neapmokestinamojo pajamų dydžio taikymo su darbo santykiais susijusio gyventojų pajamų mokesčio struktūra padalinta dviem laipteliais, kuriems taikomas 20 procentų arba 27 procentų tarifas. Didesnis 27 procentų tarifas taikomas pajamų daliai, viršijančiai 120 vidutinių šalies mėnesinių darbo užmokesčių per metus. Tai reiškia, kad asmenų, gaunančių daugiau nei 10 kartų už šalies vidurkį didesnes pajamas, pajamų dalis, viršijanti anksčiau minėtą dydį, būtų apmokestinama padidintu tarifu. 120 vidutinių šalies mėnesinių darbo užmokesčių per metus barjerą planuojama mažinti iki 84 vidutinių šalies mėnesinių darbo užmokesčių per metus 2020 metais ir 60 vidutinių šalies mėnesinių darbo užmokesčių per metus 2021 metais.

Pajamoms iš paskirstytojo pelno Lietuvoje taikomas 15% tarifas. Tokia mokesčio struktūra gali demotyvuoti gyventojus stengtis gauti didesnes pajamas iš darbo santykių. Labiau kvalifikuoti darbuotojai, tikėtina, gaunantys didesnę nei vidutinį darbo užmokesį, bus suinteresuoti vykdyti savo veiklą užsienyje. Tuo pačiu po šios reformos sugrąžinta neteisinga situacija leidžianti iš tikrųjų dideles pajamas iš paskirstytojo pelno gaunantiems asmenims mokėti mažesnę tarifą nei moka asmenys, gaunantys nedideles pajamas. Toks apmokestinimo modelis turėtų skaudžiausiai paliesti vidutines ir aukštesnes nei vidutines pajamas gaunančius asmenis, tačiau didžiausias pajamas gaunančius asmenis įtakotų sąlyginai labai silpnai. Vienintelis logiškas šio mokesčio pagrindimas būtų gyventojų verslumo skatinimas, kadangi tiek pajamos iš paskirstytojo pelno tiek iš individualios veiklos, turto nuomos ar pardavimo būtų apmokestinamos mažesniu 15 procentų tarifu, jeigu metinės pajamos neviršija 120 vidutinių darbo užmokesčių, o viršijanti šį barjerą suma būtų apmokestinta 20 procentų tarifu. Šalies vykdoma mokesčių politika daro įtaką mokesčių naštos dydžiui, mokesčių surinkimui, o tuo pačiu ir šešėlinės ekonomikos mastui, kartu ir konkurencingumui. (A. Novošinskienė, 2013) Tikėtina, kad pastarieji mokesčių sistemos pokyčiai Lietuvoje gali sukelti šiuos paminėtus neigiamus aspektus.

2. LIETUVOJE TAIKOMO GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO PROGRESYVUMO TYRIMO METODOLOGIJA IR ORGANIZAVIMAS

Siekiant išsiaiškinti gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos pokyčių įtaką Lietuvoje, atliekamas gyventojų pajamų mokesčio pokyčių įvedant progresinį gyventojų pajamų apmokestinimą tyrimas.

Tyrimo uždaviniai:

- Išnagrinėti šalies makroekonominių rodiklių pokyčių priklausomybę nuo gyventojų pajamų mokesčio sistemos pokyčių
- Palyginti Lietuvoje taikomą gyventojų pajamų apmokestinimo sistemą su kaimyninėse šalyse taikoma praktika
- Išsiaiškinti ar dabartinė gyventojų pajamų mokesčio sistema Lietuvoje yra tikrai progresyvi

Tyrimo metodai – literatūros bendrieji moksliniai tyrimo metodai – literatūros analizė ir sintezė, loginio modeliavimo metodai, statistinio modeliavimo metodai, loginė analizė ir sintezė, statistinės duomenų analizės būdai (koreliacinė, regresinė analizė).

Darbe atliekamas tyrimas yra kiekybinio pobūdžio. Pagrindinė kiekybinių tyrimo metodų ypatybė, kad šių metodų galutinius rezultatus galima išreikšti skaičiais. Gautų duomenų statistinę analizę planuojama atlikti naudojant Microsoft Excel programinę įrangą.

Tyrimas atliekamas trimis etapais. Pirmajame etape siekiant nustatyti šalies makroekonominių rodiklių priklausomybę nuo gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos pokyčių atliekama regresinė aiškinamoji analizė.

Daugelis mokslininkų yra naudoję regresinę analizę siekiant nustatyti priklausomybę ir ryšį tarp šalies Bendrojo vidaus produkto ir šalyje taikomos gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos, iš Gyventojų pajamų mokesčio surenkamų pajamų bei tarifų pokyčių. Žemiau pateiktoje lentelėje galima matyti įvairių autorių taikytus regresinės analizės metodus siekiant išanalizuoti bendrojo vidaus produkto ir Gyventojų pajamų mokesčio ryšį.

2 lentelė

Moksliniai tyrimai, kuriuose regresinė analizė naudota Bendrojo vidaus produkto ir gyventojų pajamų mokesčio ryšiui nustatyti

Autorius	metai	Priklausomas kintamasis	Nepriklausomi kintamieji
Saqib, S., Ali, T., Riaz, M.F., Anwar, S., Aslam, A.	2014	Bendrasis vidaus produktas	Gyventojų pajamų mokestis
			Privačios investicijos
			Darbo jėga
			Vartojimo kainų indeksas
			Viešųjų paslaugų išlaidos
			Infliacija
Okoli, M. N., Njoku, C. O., Kaka, G. N.	2014	Bendrasis vidaus produktas	Gyventojų pajamų mokestis
			Pelno mokestis
			Pridėtinės vertės mokestis
			Kuro akcizo mokestis
Rhee, T.	2012	Bendrojo vidaus produkto augimas 1 gyventojui	Suits indeksas,
			Gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas
			Vidutinis mokesčio tarifas
Goff, B., Lebedinsky, A., Lile, S.	2011	Bendrojo vidaus produkto vienam gyventojui pokytis	Gyventojų pajamų mokesčio dalis šalies bendrajame vidaus produkte ir kiti.
Attinasi, M. G., Checherita-Wesphal, C., Rieth M.	2011	Bendrojo vidaus produkto augimas	Gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas
			Ekonomikos atvirumas
			Perkamosios galios paritetas

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis lentelėje išvardytų autorių tyrimais

Budrytė A., Mačiulaitienė E. pabrėžė įstatymų keitimo problematiką siekiant prognozuoti makroekonominis rodiklius. Šios autorės nagrinėjo, kaip būtų galima įvertinti įstatymų keitimo įtaką Pelno mokesčio biudžeto pajamoms. (Pagal Budrytė A., Mačiulaitienė E. 2005)

Vienas esminių regresinės analizės elementų – tai esminių ryšių išsiaiškinimas. Siekiant patikrinti, kokią įtaką nustatyti veiksniai daro šalies makroekonominiams rodikliams, atliekame regresinę analizę. Analizuojant kitimo tendencijas išlyginamos dinamikos eilutės. Jeigu paskaičiuoti absoliutūs ryšiai tiriamu laikotarpiu lieka daugmaž pastovūs, suformuojama tiesinė regresinė lygtis:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \beta_2 X_{2i} + \dots + \beta_n X_{ni} + \varepsilon_i \quad (1)$$

čia \bar{Y}_i yra išlyginti dinamikos eilutės dydžiai; X_1, X_2, \dots, X_n – laisvieji kintamieji; i – laiko reikšmių numeracija. Ši lygtis leidžia aprašyti kelių kintamųjų tarpusavio ryšį ir prognozuoti vieno kintamojo reikšmes, žinant kitų kintamųjų reikšmes, realybėje ryšys, kai visos reikšmės yra vienoje tiesėje, neegzistuoja. Reikšmės dažniausiai būna išsibarstę aplink tiesę, todėl, svarbu žinoti, kiek reikšmių išsibarstymo paaiškina regresijos lygtis, siejanti kintamuosius. Reiškinių poveikio kryptį rodo parametras β . Šiam parametru turint teigiamą reikšmę reiškinys didėja kartu su parametro reikšme. Aproximacijos paklaida leidžia įvertinti ar pagal lygtį apskaičiuoti dinamikos eilučių rezultatai atitinka faktinius rezultatus. Atlikus skaičiavimus galima nustatyti, kaip minėti veiksniai įtakoja makroekonominčius rodiklius. Šiam tyrimui bus naudojami antriniai duomenų šaltiniai. Kaip antrinius duomenų šaltinius planuojama pasitelkti Valstybinės mokesčių inspekcijos bei statistikos departamento teikiamus duomenis. Regresinėje analizėje planuojama išsiaiškinti 2019 metais įgyvendintų gyventojų pajamų mokesčio sistemos pokyčių įtaką šalies bendrajam vidaus produktui. Laisvaisiais regresijos kintamaisiais pasirinkta naudoti Eksporto importo balansą, bendrąsias išlaidas bei binariniu dydžiu išreikštą gyventojų pajamų mokesčio sistemos pokytį. Siekiant išvengti laisvųjų kintamųjų nominaliųjų dydžių įtaką jie bus išlyginami atimant esamą rodiklio reikšmę iš vidutinės rodiklio reikšmės tiriamuoju laikotarpiu ir padalinant iš rodiklio standartinio nuokrypio per tiriamąjį laikotarpį. Siekiant įsitikinti, kad regresinės analizės rezultatai yra tinkami, bus atliekami statistiniai testai. Laisvųjų kintamųjų tarpusavio koreliacija tikrinami ryšiai tarp laisvųjų kintamųjų. Jeigu tarpusavio koreliacija nesiekia 0,8, tuomet kintamieji nesusiduria su multikolinearumo problema ir juos galima naudoti regresinėje analizėje.

Taip pat atliekamas regresinės analizės apibrėžtumo testas, parodantis, kokią dalį priklausomo kintamojo pokyčių paaiškina regresijos lygtis bei ANOVA testas. Atliekamas T. Stjudento testas, parodantis, ar visi lygtyje naudojami kintamieji yra reikšmingi, taip pat Durbinio-Watsono testas, padedantis išsiaiškinti, ar regresinės lygties paklaidos neturi autokoreliacijos problemos.

Antrajame tyrimo etape lyginant Lietuvoje taikomą gyventojų pajamų apmokestinimo sistemą su kaimyninėse šalyse taikomomis gyventojų pajamų apmokestinimo sistemomis bus aiškinamasi, ar Lietuvoje taikomi mokesčio tarifai ir jų taikymo metodologija yra konkurencingi, lyginami ribiniai, vidutiniai mokesčio tarifai, siekiama palyginti gyventojų pajamų mokesčio mokesstinę naštą, tenkančią iš darbo santykių gaunamoms pajamoms iš darbuotojo ir darbdavio perspektyvos. Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo sistema lyginama su Latvijoje, Lenkijoje bei Estijoje taikomomis gyventojų pajamų apmokestinimo sistemomis. Šios šalys pasirinktos ne tik dėl to, kad yra arčiausiai Lietuvos, tačiau ir dėl panašaus gyventojų

pragyvenimo lygio, panašios geopolitinės situacijos. Taip pat lyginami neapmokestinamų pajamų modeliai, taikomi Lietuvoje bei kaimyninėse šalyse.

Trečiajame tyrimo etape siekiant išsiaiškinti, ar 2019 metais įgyvendinta gyventojų pajamų apmokestinimo sistema iš tiesų yra progresyvi ir ar sistemos pokyčiai nesuteikė galimybių keičiant pajamų struktūrą sumažinti mokestines prievoles aukštesnes pajamas gaunantiems gyventojams, bus bandoma analizuoti sumokamas mokestines išlaidas lyginant alternatyvias mokestines išlaidas nuo pajamų iš darbo santykių ir pajamų iš kapitalo prieaugio.

Tyrime keliamos hipotezės:

H_0 – 2019 metais įvesti Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai turi neigiamą įtaką šalies makroekonominiams rodikliams.

H_A – 2019 metais įvesti Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai neturi neigiamos įtakos šalies makroekonominiams rodikliams.

3. LIETUVOJE TAIKOMO GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO PROGRESYVUMO TYRIMAS

Šiame skyriuje atliekamas metodologijoje pagal atskirus etapus numatytas tyrimas. Siekiama įgyvendinti tyrime iškeltus tikslus bei patvirtinti arba paneigti iškeltas hipotezes. Tyrimas yra suskirstytas į tris dalis. Pirmojoje dalyje yra tiriama šalies makroekonominių rodiklių pokyčių priklausomybė nuo gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos pokyčių. Antrojoje dalyje atliekama Gyventojų pajamų mokesčio taikymo kaimyninėse valstybėse lyginamoji analizė. Trečiojoje tyrimo dalyje bandoma įvertinti Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos realųjį progresyvumą bei galimybę aukštas pajamas gaunantiems gyventojams sumažinti mokesťines prievoles.

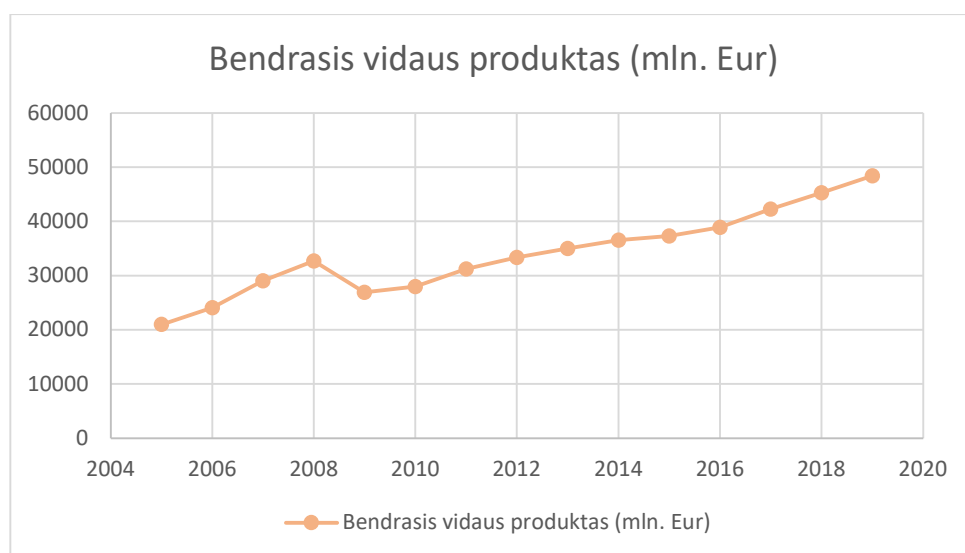
3.1 Lietuvos makroekonominių rodiklių pokyčių priklausomybės nuo gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčių tyrimas

Siekiant išaiškinti ryšį tarp 2019 metais Lietuvoje įvestų gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčių ir šalies makroekonominių rodiklių ir patvirtinti arba paneigti tyrime keliamą hipotezę, kad 2019 metais įvesti Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai turi neigiamą įtaką šalies makroekonominiams rodikliams, buvo taikomas regresinės analizės metodas. Naudojant regresinės analizės metodą sudaroma regresijos lygtis, susiejanti priklausomąjį kintamąjį Y su nepriklausomaisiais kintamaisiais $X_1; X_2; \dots; X_n$. Naudojant regresijos lygtį galima prognozuoti priklausomo kintamojo reikšmes remiantis nepriklausomųjų kintamųjų reikšmėmis, tuo pačiu analogiškai galima įvertinti, kokią įtaką nepriklausomi kintamieji daro priklausomo kintamojo reikšmėms. Naudojant tiesinį regresijos modelį sudaroma lygtis, kurios matematinė išraiška pateikta žemiau.

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \beta_2 X_{2i} + \dots + \beta_n X_{ni} + \varepsilon_i (2)$$

Simboliu (Y_i) čia žymima priklausomojo kintamojo (Y) laikotarpiu (i) apskaičiuojant šią reikšmę įstačius žinomas priklausomųjų kintamųjų reikšmes žymimas ($X_1; X_2; \dots; X_n$). Simboliu (β_0) žymimas atidėjimas koordinatinių ašyje, t.y., nuotolis nuo nulinės priklausomojo kintamojo reikšmės nuo kurio regresinis modelis gali būti taikomas. Simboliu (ε) šioje lygtyje žymima atsitiktinė modelio paklaida. Simboliais ($\beta_1; \beta_2; \dots; \beta_n$) žymimi koeficientai, kuriais reikia

padauginti nepriklausomuosius kintamuosius. Tokiu būdu sudaroma prognozuojama tiesinė priklausomojo kintamojo funkcija jam kintant priklausomai nuo nepriklausomųjų kintamųjų verčių. Tai leidžia prognozuoti priklausomojo kintamojo reikšmes žinant ar kaitaliojant nepriklausomų kintamųjų reikšmes. Kaip jau minėta, tyrimo metu buvo aiškinamasi, kokią įtaką šalies makroekonominiams rodikliams turėjo 2019 metais Lietuvoje įvesti gyventojų pajamų apmokestinimo pakeitimai. Tyrimui atlikti buvo apibrėžtas penkiolikos metų laikotarpis. Tyrimui naudoti 2005-2019 metų duomenys. Visi naudoti duomenys yra metiniai. Penkiolikos metų laikotarpis, autoriaus manymu, yra pakankamas nustatyti ganėtinai reikšmingą ryšį tarp kintamųjų. Visi tyrimui naudoti duomenys buvo surinkti iš Lietuvos statistikos departamento viešai teikiamų duomenų bazės. Kaip rodiklis, geriausiai atspindintis šalies ekonominę situaciją, buvo naudojamas Bendro vidaus produkto rodiklis. Žemiau galima matyti grafiškai atvaizduotus šio rodiklio pokyčius per tiriamąjį laikotarpį.

4 paveikslas Bendrasis vidaus produktas per tiriamąjį laikotarpį

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

Kaip matoma aukščiau pateiktame grafike, Lietuvos bendrasis vidaus produktas ganėtinai stabiliai auga jau nuo 2009 metų. Iš pažiūros 2019 metų bendrojo vidaus produkto rodiklio vertė nenukrypsta nuo ilgametės tendencijos, tačiau atliktas tyrimas vien grafine analize neapsiriboja. Siekiant išsiaiškinti 2019 metais Lietuvoje įvestų gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčių įtaką šalies bendrajam vidaus produktui ir sudaryti regresinę lygtį, leidžiančią tai išanalizuoti, buvo nutarta naudoti rodiklius, geriausiai atspindinčius bendrojo vidaus produkto pokyčius. Autoriaus nuomone, bendrojo vidaus produkto rodiklio pokyčius tiksliausiai turėtų vaizduoti šio rodiklio pagrindinių dedamųjų pokyčiai. Kaip tokius rodiklius autorius įvardija galutinio vartojimo

išlaidas, eksporto-importo balansą bei bendrojo pagrindinio kapitalo formavimą. Šie rodikliai turi labai aiškų ir apibrėžtą ryšį su bendrojo vidaus produkto reikšme, todėl žinant šias dedamąsias galima ganėtinai tiksliai ir aiškiai prognozuoti bendrojo vidaus produkto vertę. Autoriaus nuomone, galutinio vartojimo išlaidos bei pagrindinio kapitalo formavimas rodo bendrą vidaus vartojimą, o Eksporto-importo balansas rodo papildomą vartojimo poreikį iš išorės. Taigi visų šių rodiklių suma rodo bendrą šalyje sukurtos pridėtinės vertės vartojimo potencialą. Kaip žinoma, taikant regresinės analizės tyrimo modelį svarbu įvertinti nepriklausomųjų kintamųjų koreliaciją tarpusavyje, kadangi nepriklausomų kintamųjų koreliacija tarpusavyje sukelia multikolinearumo problemą, kuri savo ruožtu regresinės analizės rezultatus paverčia nepatikimais. Siekiant įvertinti jau aptartų nepriklausomų kintamųjų tarpusavio koreliaciją buvo atlikta koreliacinė analizė naudojant Microsoft excel programine įranga. Žemiau lentelėje pateikiami šios analizės rezultatai.

3 lentelė

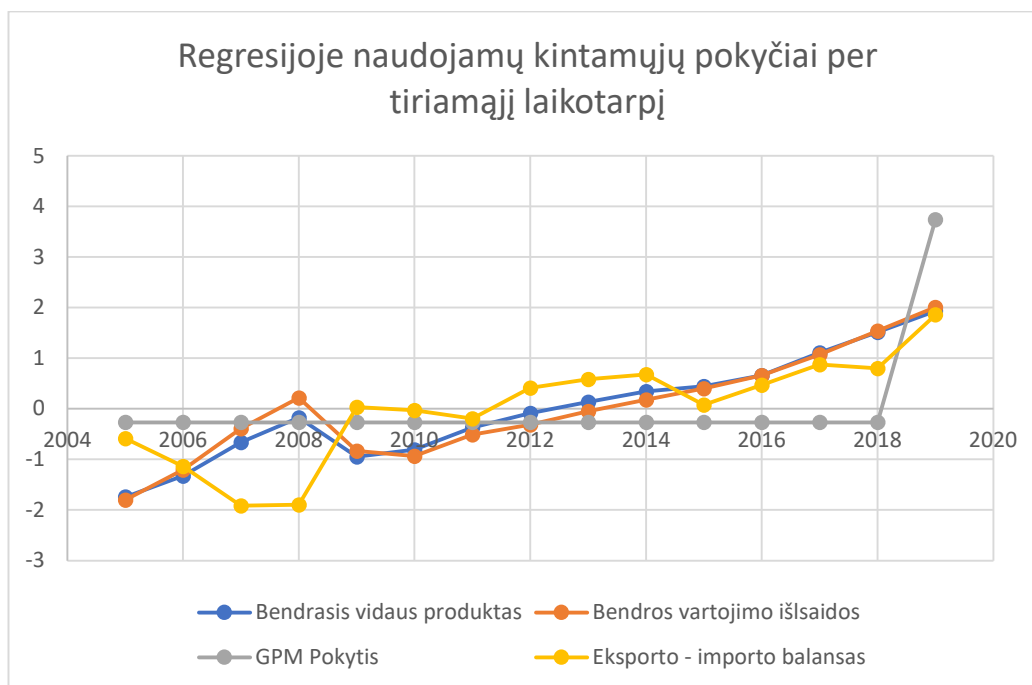
Regresijos nepriklausomųjų kintamųjų tarpusavio koreliacija

	Galutinio vartojimo išlaidos	Bendrojo pagrindinio kapitalo formavimas	Eksporto - importo balansas
Galutinio vartojimo išlaidos	100%		
Bendrojo pagrindinio kapitalo formavimas	80%	100%	
Eksporto - importo balansas	69%	23%	100%

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020.

Kaip matoma 3 lentelėje, galutinio vartojimo išlaidų pokyčiai ir bendrojo kapitalo formavimo išlaidų pokyčiai koreliuoja tarpusavyje gan ženkliai – 80%, todėl tyrimui naudojant šiuos rodiklius tyrimas gali turėti multikolinearumo požymių ir tokiu atveju tyrimo rezultatai būtų nepatikimi. Tuo tarpu kitų nepriklausomų kintamųjų tarpusavio koreliacija yra ženkliai mažesnė. Remiantis gautais koreliacinės analizės duomenimis, siekiant išvengti multikolinearumo problemos regresinėje analizėje buvo nuspręsta aukščiausią tarpusavio koreliacijos koeficientą turinčius nepriklausomus kintamuosius susumuoti. Autoriaus nuomone, toks žingsnis neturėtų turėti neigiamos įtakos regresijos analizės patikimumui, kadangi abiejų kintamųjų nominalai yra vienodi, t.y., abu kintamieji yra išreikšti eurai. Tokiu būdu bus gaunamas jungtinis rodiklis, apimantis galutinio vartojimo išlaidas bei bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo išlaidas. Šis jungtinis rodiklis rodo einamąjį vidaus vartojimą per tiriamąjį laikotarpį, o eksporto-importo balansas papildo einamąjį vidaus vartojimą papildomu šalyje sukurtos pridėtinės vertės vartojimo potencialu iš šalies išorės. Naudoti tik eksporto rodiklį, autoriaus nuomone, šiuo atveju nebūtų tinkama, kadangi į bendrąsias vartojimo išlaidas jau yra įtraukta ir importuotų prekių ir paslaugų

vertė, todėl siekiant atvaizduoti šalyje sukurtos pridėtinės vertės vartojimą reikėtų importą eliminuoti. Kadangi pagrindinis tyrime sudaromos regresinės analizės tikslas yra išsiaiškinti, ar 2019 metais Lietuvoje įvesti gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai, įdiegiant progresinį pajamų apmokestinimo modelį, turėjo neigiamą įtaką šalies makroekonominiams rodikliams, regresijos lygtyje buvo panaudotas pseudokintamasis, nurodantis laikotarpį kuriuo buvo taikomas progresinis gyventojų pajamų apmokestinimo modelis. Siekiant atvaizduoti šio nepriklausomojo kintamojo reikšmes buvo nuspręsta naudotis binarinėmis reikšmėmis, kur 0 reiškia, kad einamuoju laikotarpiu nebuvo taikomas 2019 metais Lietuvoje įvestas gyventojų pajamų apmokestinimo modelis, o 1 reikšmė reiškia, kad 2019 metais Lietuvoje įvestas gyventojų pajamų apmokestinimo modelis buvo taikomas. Siekiant tolygiai įvertinti visų nepriklausomų kintamųjų įtaką šalies bendrojo vidaus produkto vertei ir atsiriboti nuo nominaliosios vertės buvo nuspręsta visas kintamųjų reikšmes normalizuoti. Normalizuojant kintamųjų reikšmes iš nominaliųjų nepriklausomųjų kintamųjų reikšmių buvo atimta vidutinė atitinkamo kintamojo reikšmė, o šis skirtumas buvo padalintas iš standartinio nuokrypio. Toks normalizavimo būdas pakeičia rodiklio nominaliąją vertę einamuoju laikotarpiu į santykinį nuokrypį nuo vidutinės vertės. Žemiau pateiktame grafike galima matyti visų, anksčiau minėtu būdu, normalizuotų kintamųjų reikšmes per tiriamąjį laikotarpį.

5 paveikslas Regresijoje naudojamų kintamųjų pokyčiai per tiriamąjį laikotarpį

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

Kaip matoma aukščiau pateiktame grafike, bendrasis vidaus produktas kinta labai panašiai kaip bendros vartojimo išlaidos, tačiau išlaidų augimo greitis pastaraisiais metais yra šiek tiek didesnis nei bendrojo vidaus produkto augimo greitis. Analizuojamu laikotarpiu išlaidų augimo greitis buvo didesnis už bendrojo vidaus produkto augimo greitį tik krizinio laikotarpio metu, tačiau akivaizdžiai matomas ir eksporto-importo balanso rodiklio sumažėjimas, kuris kaip bendrojo vidaus produkto dedamoji, turėtų tempti bendrojo vidaus produkto rodiklį žemyn. Kaip žinoma, 2019 metais jokia finansinė recesija nebuvo įvykusi, o Eksporto-importo balansas augo vienu didžiausių tempų per tiriamąjį laikotarpį, todėl išanalizavus kintamuosius grafiškai galima numanyti, kad gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai turėjo neigiamą įtaką bendrajam vidaus produktui.

Toliau plėtojant regresijos analizės modelį buvo atlikta normalizuotų kintamųjų koreliacinė analizė. Šis žingsnis padeda išsiaiškinti, ar tarp kintamųjų yra reikšmingas ryšys ir ar regresinė lygtis nesusidurs su multikolinearumo problema. Žemiau pateiktoje lentelėje galima matyti tarp regresijos lygtyje naudojamų normalizuotų kintamųjų atliktos koreliacinės analizės rezultatus.

4 lentelė

Regresijos normalizuotų kintamųjų tarpusavio koreliacija

	Bendrasis vidaus produktas	Bendrosios vartojimo išlaidos	GPM Pokytis	Eksporto - importo balansas
Bendrasis vidaus produktas	1,00			
Bendrosios vartojimo išlaidos	0,99	1,00		
GPM Pokytis	0,52	0,54	1,00	
Eksporto - importo balansas	0,71	0,61	0,50	1,00

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

Kaip galima matyti aukščiau pateiktoje lentelėje, visi nepriklausomi regresinės analizės kintamieji pakankamai stipriai koreliuoja su nepriklausomu lygties kintamuoju. Koreliacijos koeficientai tarp priklausomojo regresijos kintamojo ir nepriklausomųjų kintamųjų pažymėti žalsva spalva. Galima daryti prielaidą, kad tarp kintamųjų yra statistiškai reikšmingas ryšys, todėl kintamuosius galima naudoti regresinei analizei. Aukščiausias koreliacijos koeficientas pastebimas tarp šalies bendrojo vidaus produkto bei bendrųjų vartojimo išlaidų normalizuotų rodiklių. Kooreliacijos koeficiento reikšmė tarp šių dviejų rodiklių 0,99, tai reiškia, kad rodikliai

kinta beveik vienodu tempu. Tokį glaudų ryšį buvo galima pastebėti ir anksčiau darbe pateiktame regresijoje naudojamų kintamųjų pokyčių per tiriamąjį laikotarpį grafike. Regresinėje analizėje naudojamų nepriklausomų kintamųjų tarpusavio koreliacijos koeficientai lentelėje pažymėti rausva spalva. Nė vienos kintamųjų poros tarpusavio koreliacijos koeficientas nesiekia 0,8, todėl galima teigti, kad regresinė lygtis neturėtų turėti multikolinearumo problemos. Abi aukščiau minėtos išvados leidžia tęsti regresinę tiesinę analizę.

Toliau nagrinėsime tiesinės daugialypės regresinės analizės modelį, kai žinome:

- Nepriklausomuosius kintamuosius:

X_1 – Bendrojo vartojimo išlaidų santykinis nuokrypis nuo vidutinės reikšmės per tiriamąjį laikotarpį

X_2 – Gyventojų pajamų apmokestinimo formos binarinės reikšmės santykinis nuokrypis nuo vidutinės reikšmės per tiriamąjį laikotarpį

X_3 – Eksporto – Importo balanso santykinis nuokrypis nuo vidutinės reikšmės per tiriamąjį laikotarpį

- Priklausomą kintamąjį:

Y – Bendrojo vidaus produkto santykinis nuokrypis nuo vidutinės reikšmės per tiriamąjį laikotarpį

Tuomet tiesinės regresijos lygties modelis yra:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 * X_1 + \beta_2 * X_2 + \beta_3 * X_3 + \varepsilon \quad (3)$$

Naudojantis Microsoft excel programine įranga buvo apskaičiuoti koeficientai prie kiekvieno iš kintamųjų ir pradėta tikrinti, ar regresinės analizės modelis yra tinkamas. Žemiau pateiktoje lentelėje galima matyti gautos regresijos lygties determinacijos koeficiento, daugialypės koreliacijos koeficiento bei pataisyto determinacijos koeficiento reikšmes, kurios nusako regresijos lygties tinkamumą.

5 lentelė

Regresijos R , R^2 ir R^2_{adj} koeficientai

R	R²	r²_{adj}	Stebėjimų skaičius
0,99711	0,99424	0,99267	15

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

Kaip galima matyti aukščiau pateiktoje lentelėje, Microsoft excel programine įranga apskaičiuotos regresijos lygties determinacijos koeficientas $R^2 = 0,994$, todėl galime sakyti, kad

tiesinis regresinis modelis: $Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \varepsilon$, tinkamai aprašo kintamuosius. Simboliu (R) žymimo daugialypės koreliacijos koeficiento apskaičiuota reikšmė - 0,997. Šis rodiklis parodo, kaip stipriai lygties priklausomas kintamasis yra priklausomas nuo lygtyje naudojamų nepriklausomų kintamųjų. Pataisytas determinacijos koeficientas r^2_{adj} , kurio apskaičiuota reikšmė lygi - 0,993 ir parodo kokią priklausomojo kintamojo sklaidos apie vidurkį dalį galima paaiškinti nepriklausomų kintamųjų pokyčiais. Šiuo atveju visi apskaičiuoti koeficientai byloja apie regresijos tinkamumą.

Naudojantis F kriterijumi tikriname, ar bent vienas iš regresinėje lygtyje naudojamų koeficientų nėra lygus nuliui. Microsoft excel programine įranga apskaičiuotus F kriterijaus rezultatus galima matyti žemiau pateiktoje regresijos ANOVA lentelėje.

6 lentelė

Regresijos ANOVA lentelė

	Laisvės laipsniai	Kvadratų suma	Dispersijos įverčiai	F statistika	p-reikšmė
Regression	3	14,913561	4,9711872	632,62358	0,00000
Residual	11	0,0864385	0,007858		
Total	14	15			

Šaltinis: Sudaryta autoriaus naudojantis MS Excel programa. remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

Kaip galima matyti aukščiau pateiktoje ANOVA lentelėje p reikšmė yra lygi 0, todėl galime daryti išvadą, kad bent vienas iš kintamųjų nelygus nuliui ir pasirinktą tiesinį modelį galima laikyti statistiškai reikšmingu ir galima tęsti tyrimą.

Išsiaiškinus, kad regresijos lygtyje naudojami nepriklausomi kintamieji yra tinkami vykdyti regresinę analizę ir tęsiant tyrimą, naudojant Microsoft Excel programinės įrangos paketo duomenų analizės regresijos modulį, buvo apskaičiuoti regresinės lygties nepriklausomųjų kintamųjų koeficientai. Atlikus skaičiavimus buvo pastebėta, kad kad konstantos reikšmė regresijos lygtyje yra labai maža, tuo pačiu prie konstantos einanti apskaičiuota stjudento kriterijaus koeficiento vertė taip pat yra labai maža. Naudojantis stjudento skirstiniu buvo surasta reikiama stjudento kriterijaus vertė reikalinga pagrįsti kintamojo reikšmingumą regresijos lygtyje. Kadangi buvo atlikta penkiolika matavimų, o regresija turi tris nepriklausomus kintamuosius bei konstantą, galima nesunkiai nustatyti regresijos laisvės laipsnių kiekį. Šiuo atveju regresijos lygtis turi 11 laisvės laipsnių. Taikant penkių procentų paklaidos tikimybę kintamojo reikšmingumui pagrįsti reikalinga stjudento skirstinio reikšmė yra lygi 2,20098516, o apskaičiuotos regresijos konstantos stjudento reikšmė lygi 0, todėl buvo nuspręsta perskaičiuoti regresiją iš lygties

išmetant konstantą žymimą β_0 . Tokiu būdu regresija turės daugiau laisvės laipsnių, kurie pagrįs regresijos kintamųjų reikšmingumą. Apskaičiuotus anksčiau minėtus pirmosios regresijos koeficientus galima matyti lentelėje žemiau.

7 lentelė

Regresijos su konstanta lygties koeficientai

Kintamieji	Koeficientas	Standartinė paklaida	Stjudento kriterijus	P-value
Konstanta	0,00000	0,02289	0,00000	1,00000
Bendrosios vartojimo išlaidos	0,90438	0,03059	29,56583	0,00000
Progresinis GPM	-0,06190	0,02805	-2,20685	0,04949
Eksporto - importo balansas	0,19000	0,02975	6,38591	0,00005

Šaltinis: Sudaryta autoriaus naudojantis MS Excel programa. remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

Iš lygties eliminavus konstantą buvo reikalinga perskaičiuoti visus anksčiau minėtus regresijos rodiklius.

8 lentelė

Regresijos be konstantos R , R^2 ir R^2_{adj} koeficientai

R	R^2	r^2_{adj}	Stebėjimų skaičius
0,99711	0,99424	0,90994	15

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

Kaip matome aukščiau pateiktoje lentelėje, konstantos eliminavimas iš lygties neturėjo didelės įtakos regresijos determinacijos koeficientui nei daugialypės koreliacijos koeficientui, pataisytas determinacijos koeficientas sumažėjo, tačiau išliko ganėtinai aukštas, todėl regresijos lygtis tinkama tolimesniam tyrimui.

9 lentelė

Regresijos be konstantos ANOVA lentelė

	Laisvės laipsniai	Kvadratų suma	Dispersijos įverčiai	F statistika	p-reikšmė
Regression	3	14,913561	4,9711872	690,1348	0,00000
Residual	12	0,0864385	0,007203		
Total	15	15			

Šaltinis: Sudaryta autoriaus naudojantis MS Excel programa remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

ANOVA lentelėje matome, kad panaikinus konstantą regresija gavo vieną papildomą laisvės laipsnį. Kiti ANOVA rodikliai reikšmingai nepakito.

Išsiaiškinus, kad konstantos eliminavimas nepakenkė prieš tai minėtiems regresijos lygties rodikliams, buvo apskaičiuotos naujos regresijos koeficientų reikšmės. Apskaičiuotas naujos regresijos lygties be konstantos reikšmės galima matyti lentelėje žemiau.

10 lentelė

Regresijos be konstantos lygties koeficientai

Kintamieji	Koeficientas	Standartinė paklaida	Stjudento kriterijus	P-value
Bendrosios vartojimo išlaidos	0,904384	0,02929	30,8805	0,00000
Progresinis GPM	-0,06190	0,02686	-2,30498	0,03984
Eksporto - importo balansas	0,19000	0,02849	6,66987	0,00002

Šaltinis: Sudaryta autoriaus naudojantis MS Excel programa remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

Aukščiau pateiktoje lentelėje galima matyti, kad koeficientai prie kintamųjų lyginant su pirmąja regresija nepakitę, tačiau kintamųjų standartinės paklaidos šiek tiek sumažėjo, taip pat padidėjo visų kintamųjų Stjudento kriterijaus reikšmės. Kadangi naujoji regresija, kaip jau minėta, turi daugiau laisvės laipsnių, reikia surasti naują Stjudento skirstinio vertę, reikalingą įvertinti kintamųjų statistinį reikšmingumą lygtyje. Stjudento skirstinio penkių procentų paklaidos tikimybės turint dvylika laisvės laipsnių reikšmingumo ribą yra 2,17881283, aukščiau pateiktoje lentelėje matome, kad visų lygtyje naudojamų kintamųjų Stjudento kriterijus yra aukštesnis už šią vertę, todėl galima teigti, kad visi lygtyje naudojami nepriklausomi kintamieji yra statistiškai reikšmingi.

Atlikus nepriklausomų kintamųjų statistinio reikšmingumo testą, galima matematiškai išreikšti tiesinės daugialypės regresijos modelio lygtį.

$$Y = 0,904384 \cdot X_1 + (-0,06190) \cdot X_2 + 0,19 \cdot X_3 + \varepsilon \quad (4)$$

Iš lygties, pateiktos aukščiau, galima aiškiai matyti, kad koeficientas prie kintamojo, reiškiančio nuokrypį nuo vidutinės binarinės reikšmės, apibrėžiančios progresinio gyventojų pajamų mokesčio taikymą Lietuvoje, yra neigiamas, taigi galima daryti išvadą, kad progresinio mokesčio įvedimas turėjo neigiamą įtaką bendrojo šalies produkto pokyčiui. Vertinant tiksliau, progresinio mokesčio įvedimo nuokrypis nuo vidutinės tiriamojo laikotarpio reikšmės potencialiai sumažino bendrojo vidaus produkto nuokrypį nuo vidutinės tiriamojo laikotarpio reikšmės per 6,19 procento. Tačiau prieš patvirtinant minėtą išvadą reikia įsitikinti, kad regresijos modelio paklaidos yra tinkamos taikyti regresinę analizę. Siekiant įvertinti regresijos modelio paklaidas pirmiausia reikia įsitikinti, kad bendra paklaidų suma yra lygi nuliui. Žemiau pateiktoje lentelėje

galima matyti tikrąsias bendrojo vidaus produkto santykinio nuokrypio nuo vidutinės sumos reikšmes žymimas Y, reikšmes apskaičiuotas regresijos lygtimi, žymimas Y(apskaičiuota), bei gautas paklaidas žymimas simboliu - ε.

11 lentelė

Regresijos tikrosios ir apskaičiuotosios reikšmės bei paklaidos

Metai	Y	Y (apskaičiuota)	ε
2005	-1,74277	-1,72633	-0,01644
2006	-1,33019	-1,29354	-0,03665
2007	-0,66488	-0,70193	0,03704
2008	-0,17469	-0,15168	-0,02301
2009	-0,94727	-0,73272	-0,21455
2010	-0,81043	-0,83710	0,02667
2011	-0,37082	-0,48591	0,11510
2012	-0,08949	-0,19040	0,10092
2013	0,13221	0,08253	0,04968
2014	0,34137	0,30527	0,03610
2015	0,44556	0,38894	0,05662
2016	0,65630	0,70034	-0,04404
2017	1,10900	1,15036	-0,04136
2018	1,51061	1,55669	-0,04608
2019	1,93547	1,93547	0,00000
		ε Suma	0,00000

Šaltinis: Sudaryta autoriaus naudojantis MS Excel programa remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

Įsitikinus, kad tiek paklaidų suma, tiek jų vidurkis yra lygus nuliui, reikia atlikti Durbinio-Vatsonso testą, kuris naudojamas patikrinti, ar liekamosios paklaidos nėra priklausomos. Durbinio-Vatsonso statistikos reikšmės gali kisti diapozone nuo nulio iki keturių, jei apskaičiuota reikšmė artima 2, tuomet galima teigti, kad tarp liekamųjų regresijos modelio paklaidų nėra autokoreliacijos ir paklaidos yra nepriklausomos. Durbinio-Vatsonso statistika apskaičiuojama naudojant formulę, pateiktą žemiau.

$$DW = \frac{\sum_{t=2}^n (\varepsilon_t - \varepsilon_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n \varepsilon_t^2} \quad (5)$$

Formulėje ε_t – reiškia mažiausių kvadratų metodu apskaičiuotos regresijos liekanas laikotarpiu – t. Įsistatę žinomas regresijos modelio paklaidas į formulę apskaičiuojame Durbinio – Vatsonso statistiką nagrinėjamam regresijos modeliui. Gauta Durbinio – Vatsonso statistikos reikšmė – 1,48, tai yra vos mažiau už rekomenduojamą optimalų lygį, tačiau ši reikšmė patenka į

kriterijaus normos ribas, todėl atsižvelgiant į Durbino – Watsono statistikos reikšmę galima teigti, kad tarp paklaidų autokoreliacijos nėra.

Apibendrinus visus regresijos modelio patikimumo bei tinkamumo rezultatus, galima patvirtinti, kad regresijos modelis yra tinkamas vertinti progresinio gyventojų pajamų mokesčio taikymo Lietuvoje įtaką šalies bendrajam vidaus produktui. Kaip jau minėta, neigiamas koeficientas prie kintamojo, žyminčio progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo modelio taikymą, reiškia, kad šis pokytis turėjo neigiamą įtaką šalies bendrajam vidaus produktui, todėl galima patvirtinti darbe keliamą hipotezę H_0 , kuria teigiama, jog 2019 metais įvesti Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai turi neigiamą įtaką šalies makroekonominiams rodikliams.

Tęsiant tyrimą buvo plačiau analizuojama, kuriuos dar šalies makroekonominius rodiklius galėjo neigiamai įtakoti 2019 metais Lietuvoje pradėta taikyti progresinio gyventojų apmokestinimo sistema.

Siekiant išsiaiškinti, ar progresinio gyventojų pajamų mokesčio įvedimas turėjo įtaką šalies nedarbui, buvo atlikta šalies nedarbo ir binarinio rodiklio žyminčio progresinį gyventojų pajamų mokesčio modelį koreliacinė analizė. Tyrimui buvo pasirinktas 2 metų laikotarpis naudojant ketvirtinį nedarbo lygį pateiktą statistikos departamento duomenų bazėje. Žemiau pateiktoje lentelėje galima matyti atliktos koreliacinės analizės rezultatus.

12 lentelė

Progresinio gyventojų pajamų mokesčio ir nedarbo lygio koreliacija

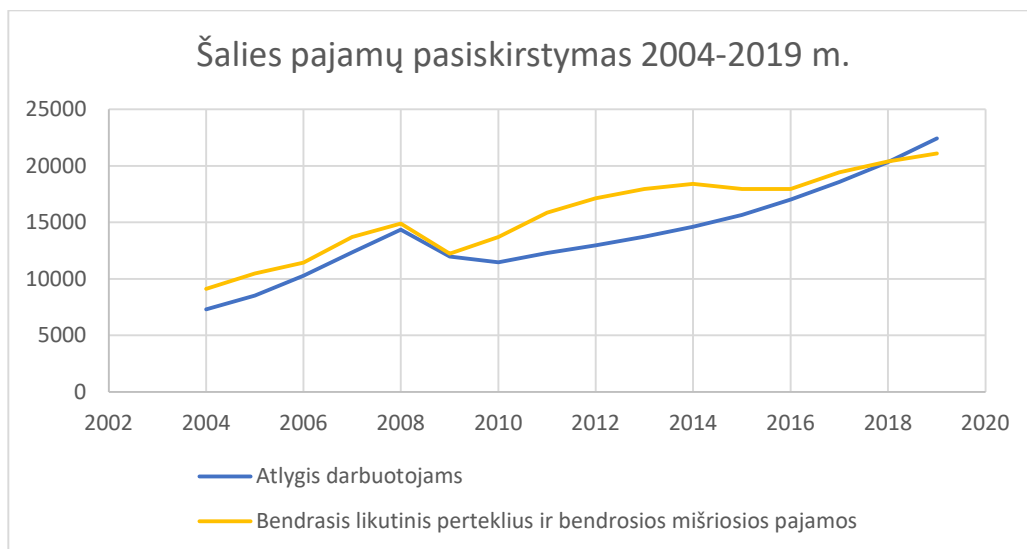
	Nedarbo lygis, proc.	Progresinio GPM taikymas
Nedarbo lygis, proc.	1	
Progresinio GPM taikymas	0,1106	1

Šaltinis: Sudaryta autoriaus naudojantis MS Excel programa remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

Kaip matoma aukščiau pateiktoje lentelėje, šalyje pradėjus taikyti progresinį gyventojų pajamų apmokestinimo modelį šalies procentinis nedarbo lygis padidėjo, kadangi koreliacijos koeficientas yra teigiamas. Teigiamas kooreliacijos koeficientas reiškia, kad kintamieji didėja vienoda kryptimi. Todėl galima teigti, kad progresinio gyventojų pajamų mokesčio taikymas sąlygoja nedarbo lygio išaugimą.

Tęsiant tyrimą buvo aiškinamasi, kokią įtaką gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai galėjo turėti pajamų pasiskirstymui. Šiam tikslui buvo naudojama statistikos departamento teikiama bendrojo vidaus produkto pajamų metodu statistika, skirstant pajamas pagal pajamų

rūšis. Kaip pagrindinės šio rodiklio dedamosios buvo vertinamos darbuotojų atlygio pajamos bei bendrojo likutinio pertekliaus pajamos reiškiančios verslo pelną. Kaip galima matyti žemiau pateiktame grafike, 2019 metais atlygis darbuotojams pirmą kartą per nagrinėjamą 16 metų laikotarpį viršijo bendrąjį likutinį perteklių, toks pokytis turėtų lemti pajamų nelygybės mažėjimą.

6 paveikslas Šalies pajamų pasiskirstymas 2004-2019 m.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020

Tikėtina, kad samdomų darbuotojų pajamos dažnu atveju yra mažesnės nei verslo savininkų pajamos, todėl toks pajamų pasiskirstymo pokytis gali byloti finansinės atskirties mažėjimą, tačiau tuo pačiu tai gali turėti neigiamą įtaką verslui, kadangi brangi darbo jėga mažina šalies investicinį paklausumą, ir potencialūs ar esami šalies investuotojai gali pradėti žvalgytis į pigesnes darbo rinkas.

Apibendrinant tyrimą galima teigti, kad regresinės analizės rezultatai byloja apie neigiamą gyventojų pajamų apmokestinimo modelio keitimo šalyje įvedant progresinį pajamų apmokestinimą įtaką šalies makroekonominiams rodikliams. Regresinės analizės tyrimo metu buvo patvirtinta darbe kelta hipotezė, teigianti, kad šis pokytis turėtų turėti neigiamą ryšį su šalies makroekonominiais rodikliais. Taip pat buvo pastebėta, kad šalyje pradėjus taikyti progresinį gyventojų pajamų apmokestinimo modelį šalies nedarbo lygis padidėjo, nors tiriamuoju laikotarpiu šalies ekonomika nepatyrė jokių išorinių ar vidinių šokų. Taip pat tyrimo metu pastebėta, kad šalyje įvedus progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo modelio taikymą šalies pajamų pasiskirstymas smarkiai pakito darbuotojų naudai, tai gali byloti apie mažėjančią finansinę atskirtį, tačiau tuo pačiu turėti neigiamą įtaką šalies verslui dėl potencialaus investicijų mažėjimo.

3.2 Gyventojų pajamų mokesčio taikymo kaimyninėse valstybėse lyginamoji analizė

Šiame poskyryje analizuojamos Lietuvos kaimyninių šalių gyventojų pajamų mokesčio sistemos bei kaimyninių šalių gyventojų pajamų mokesčiui taikomi tarifai bei pajamų rėžiai. Kaimyninių šalių gyventojų pajamų mokesčio sistemos yra lyginamos su esama gyventojų pajamų apmokestinimo sistema Lietuvoje.

2.3.1 Lietuvos ir kaimyninių šalių gyventojų pajamų apmokestinimo sistemų bendrinių bruožų bei progresyvumo palyginimas

Pricewaterhouse Coopers International Limited duomenimis kaimyninėje Lenkijoje taikoma ganėtinai panaši mokesčių sistema kaip ir Lietuvoje. Yra taikomas neapmokestinamų pajamų barjeras iki 8000 Lenkijos zlotų pajamoms per metus. T.y., maždaug 1800 eurų per metus. Didesnes nei neapmokestinamų pajamų barjeraspajamas gaunantys asmenys apmokestinami 18 arba 32 procentų tarifu.

Mokesčių tarifo skirtumas yra ganėtinai didelis, aukštesnės pajamos yra apmokestinamos net beveik 1,77 karto didesniu tarifu. Nuo 18 procentų tarifo dar galimos įvairios išskaitos. (Pricewaterhouse Coopers International Limited, 2019)

13 lentelė

Lenkijoje taikomi pajamų mokesčio tarifai

Metinės apmokestinamos pajamos (PLN)		Mokesčio tarifas
Nuo	Iki	
0	85,528	18% nuo mokesčių bazės, atimant mokesčius mažinančias sumas *
85,528		32%

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis: Pricewaterhouse Coopers International Limited, 2019

Poland Individual - Taxes on personal income, 2019

Barjerų atžvilgiu Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio progresyvumo sistema yra šiek tiek pažangesnė, kadangi naudoja Vidutinių darbo užmokesčių sąvoką, o ne absoliučius dydžius. Kadangi Lenkijos mokesčių barjero suma yra fiksuota, ją reikėtų pastoviai peržiūrėti ir indeksuoti, siekiant, kad infliacija neiškreiptų mokesstinės naštos gavėjų. Lenkijos vidutinis darbo užmokestis 2019 metų trečiojo ketvirčio duomenimis 4931,59 PLN per mėnesį (Trading Economics, 2019). Autoriaus skaičiavimais aukštesnis Gyventojų pajamų mokesčio tarifas Lenkijoje taikomas gyventojams, gaunantiems daugiau nei maždaug 17,5 Vidutinio darbo užmokesčio per metus. Įvertinus, kad metuose yra 12 mėnesių, galima paskaičiuoti, kad Lenkijoje didesnis mokesčio

tarifas taikomas asmenims, gaunantiems vos 1,5 karto didesnę nei vidutinį atlyginimą, tuo tarpu Lietuvoje naudojamas rodiklis išskiria tik asmenis, gaunančius daugiau nei 10 kartų už šalies vidurkį atlygį. Būtų galima daryti išvadą, kad Lenkijos progresinėje gyventojų pajamų apmokestinimo sistemoje didžiausia našta tenka viduriniajai klasei, kadangi padidintas mokesčio tarifas taikomas ne daug didesnes už vidutinės pajamas gaunantiems asmenims. Mokesčių progresyvumas Lenkijos mokesčių sistemoje dažnai laikomas pagrindiniu Lenkijos ekonomikos automatinio stabilizatoriaus veiksmingumo elementu. (P. Krajewski, K. Piłat, 2017) Pricewaterhouse Coopers International Limited duomenimis Lenkijoje taip pat taikomas papildomas solidarumo mokestis. 3 procentų mokesčio tarifą turi mokėti asmenys, gaunantys didesnes nei 1 milijonas Lenkijos zlotų per metus pajamas. Toks mokestis lyg ir papildo Gyventojų pajamų mokesčio sistemą vienu laipteliu, tačiau yra traktuojamas kaip atskiras mokestis, taip didinant mokesčių sistemos sudėtingumą. Šiam mokesčiui taip pat reikia pateikti papildomą deklaraciją, kas apsunkina mokesčio mokėjimą mokesčių mokėtojams. Tokios praktikos reikėtų vengti vadovaujantis mokesčių sistemos principais, nagrinėtais pirmajame šio darbo skyriuje.

Dabartinė Latvijos Gyventojų pajamų mokesčio sistema taip pat progresinė. Remiantis Latvijos finansų ministerijos pateiktais duomenimis. Mokesčio progresyvumas skirstomas trimis laipteliais. Žemiausiam pajamų režiuvi yra taikomas vienodas kaip Lietuvoje 20 procentų tarifas.

14 lentelė

Latvijoje taikomi progresiniai pajamų mokesčio tarifai

Metinės apmokestinamos pajamos (EUR)		Mokesčio tarifas
Nuo	Iki	
0	20004	20%
20004	62800	23%
62800		31,4%

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis: Ministry of Finance republic of Latvia. Tax system in Latvia, 2018

Kaip matoma 3 lentelėje, toks tarifas taikomas metinėms pajamoms iki 20004 Eurų. Latvija kaip ir Lenkija nustatyti pajamų režiams naudoja absoliučius, o ne santykinius dydžius, todėl siekiant palyginti nustatytus režius su Lietuvoje nustatytais režiais reikia pateiktus absoliučius metinių pajamų dydžius įvertinti lyginant su vidutiniu darbo užmokesčiu Latvijoje. Remiantis Latvijos centrinės statistikos tarnybos duomenimis 2019 metų pradžioje Latvijos vidutinis darbo užmokestis prieš mokesčius siekė 1036 Eurus. (Latvijos centrinė statistikos tarnyba, 2019) Vertinant pagal vidutinių darbo užmokesčių skaičių antrasis 23 procentų tarifas

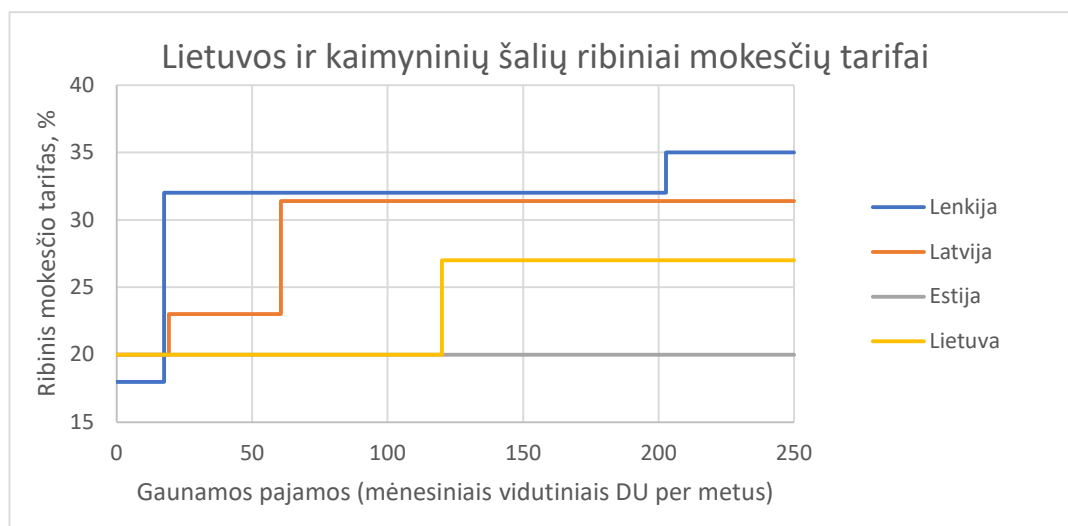
Latvijoje taikomas pajamų daliai, viršijančiai 19,31 vidutinių mėnesinių darbo užmokesčių per metus. Remiantis šiais skaičiavimais didžiausias 31,4 procento tarifas taikomas pajamų daliai, viršijančiai 60,62 vidutinių atlyginimų per metus. Panašaus dydžio slenkstis planuojamas ir Lietuvoje nuo 2021 metų, tačiau remiantis Baltic news network duomenimis 2019 metų trečiąjį ketvirtį Latvijos vidutinis darbo užmokestis pasiekė 1091 Eurą per mėnesį, taigi remiantis vėliausiais duomenimis aukščiausia 31,4 procento kartelė jau būtų taikoma pajamoms, viršijančioms 57,56 vidutinio atlyginimo per metus. Tokia situacija atskleidžia absoliučių dydžių naudojimo problematiką, kadangi laikui bėgant gyventojų pajamų absoliutūs dydžiai yra linkę didėti dėl ekonomikos augimo ir infliacijos įtakos, todėl juos reikia nuolatos indeksuoti siekiant neiškraipyti mokestinės naštos gavėjų struktūros.

Latvijoje kaip ir Lietuvoje yra taikomas neapmokestinamųjų pajamų dydis bei keletas išimtinių tarifų. Pajamoms iš kapitalo prieaugio ar iš turto nuomos progresinė sistema Latvijoje nėra taikoma. Šioms pajamoms yra taikomi analogiškai 20 procentų ir 10 procentų tarifai.

Vertinant gyventojų pajamų mokesčio sistemas Baltijos šalyse Estija vienintelė išsiskiria visiškai proporcinge gyventojų pajamų apmokestinimo sistema. Remiantis Estijos respublikos mokesčių ir muitinės tarybos duomenimis Estijoje taikomas 20 procentų proporcingas gyventojų pajamų mokesčio tarifas, todėl gyventojų gaunamos pajamos yra apmokestinamos vienodu tarifu. Estijoje taip pat kaip ir Lietuvoje yra taikomas neapmokestinamųjų pajamų dydis, kuris gali būti vertintinas kaip progresyvumo užuomazga. Skaičiuojant pajamų mokestį iš mažiausias pajamas gaunančių asmenų, pajamų mokestinę bazę galima sumažinti iki 6000 eurų per metus, taip sumažinant asmens mokamo gyventojų pajamų mokesčio sumą daugiausia 1200 eurų per metus. Taip pat mokesčio išimtis taikoma pensininkams, kuriems nustatytas 10 procentų gyventojų pajamų mokesčio tarifas. Remiantis Pricewaterhouse Coopers International Limited duomenimis nuo 2018 metų taikoma išimtinė tvarka gyventojų pajamų gautų iš dividendų apmokestinimui. Gyventojų gaunami dividendai apmokestinami 14 procentų tarifu, tačiau įmonė mokanti dividendus turi papildomai sumokėti 7 procentų išskaičiuojamąjį mokestį. Autoriaus vertinimu toks sprendimas mokesčių sistemai prideda painumo, tuo pačiu kenkia mokesčių teisingumo principui, kadangi papildomu išskaičiuojamuoju mokesčiu apmokestinamos tik Estiškos įmonės, mokančios dividendus. Taip pat tokia mokesčio struktūra skatina investuoti užsienio šalyse tokiu būdu mažinant šalyje cirkuliuojantį kapitalą.

Siekiant palyginti skirtingas kaimyninių šalių gyventojų pajamų apmokestinimo sistemas buvo bandoma palyginti jas grafiškai. Pirmiausia buvo bandoma palyginti ribinius šalyse taikomus gyventojų pajamų mokesčio tarifus. Lenkija ir Latvija taikomo mokesčio tarifo dydžius apibrėžia per absoliučius dydžius, tuo tarpu Lietuva naudoja santykinį dydį, kuris yra priklausomas nuo

vidutinio darbo užmokesčio nominaliosios vertės. Kadangi šalių pragyvenimo lygis yra šiek tiek skirtingas, o Lenkijos oficiali valiuta skiriasi nuo kitos trijose tiriamose šalyse naudojamo euro, buvo nuspręsta prilyginti kaimyninių šalių taikomą gyventojų pajamų mokesčio taikymo metodiką lietuviškam modeliui ir išreikšti tarifų taikymo ribas vidutiniais metiniais darbo užmokesčiais. Žemiau pateiktame grafike galima matyti šalių ribinių gyventojų pajamų mokesčio tarifų palyginimą vertinant taikomų ribinių tarifų dydžius pagal gaunamas pajamas, išreikštas vidutiniais metiniais darbo užmokesčiais.

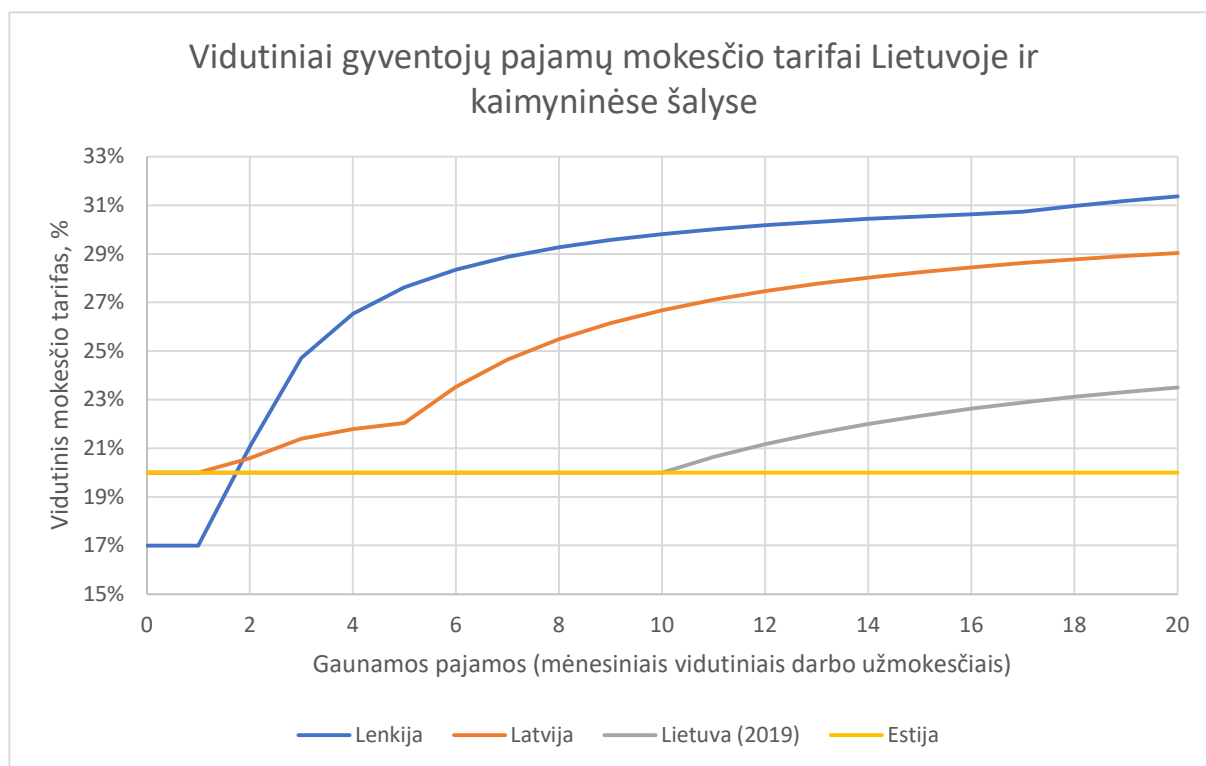
7 paveikslas Lietuvos ir kaimyninių šalių ribiniai mokesčių tarifai

Šaltinis: Sudaryta autoriaus aukščiau pateiktų lentelių informacija, 2020

Kaip galima matyti aukščiau pateiktame paveiksle, Lenkijos gyventojų apmokestinimo modelis yra progresyviausias. Nors oficialiai ši šalis taiko du ribinius mokesčio tarifus, tačiau papildomą 3 procentų solidarumo mokestį, kuris taikomas didesnėms nei 1 milijonas Lenkijos zlotų per metus pajamoms taip pat galima traktuoti kaip gyventojų pajamų mokesčio papildomą ribinį tarifą. Latvijoje taikomas progresinis mokestis taip pat turi 3 ribinius mokesčio tarifus, tačiau nėra toks progresyvus kaip Lenkijoje taikomas gyventojų pajamų apmokestinimo modelis. Kaip matoma aukščiau pateiktame paveiksle, Lietuvoje 2019 metais taikytas gyventojų pajamų apmokestinimo modelis yra mažiausiai progresyvus. Aukštesnysis Lietuvoje taikomas gyventojų pajamų mokesčio tarifas yra gerokai žemesnis nei aukščiausi taikomi tarifai kaimyninėse šalyse, naudojančiose progresinį gyventojų pajamų apmokestinimo modelį, tuo pačiu riba, nuo kurios taikomas aukštesnis tarifas Lietuvoje, yra gerokai aukštesnė nei kaimyninėse šalyse.

Siekiant geriau įvertinti mokesčio progresyvumą reikia palyginti ne tik ribinius, tačiau ir vidutinius gyventojų pajamų mokesčio tarifus, taikomus Lietuvoje bei kaimyninėse šalyse. Vidutinis mokesčio tarifas geriau atvaizduoja realią mokamą gyventojų pajamų mokesčio dalį,

kadangi aukštesnis tarifas nėra taikomas visoms gyventojų gaunamoms pajamoms, tačiau tik pajamų daliai, viršijančiai pajamų ribą nuo kurios taikomas aukštesnis tarifas. Žemiau pateiktame grafike galima matyti Lietuvos ir kaimyninių šalių vidutinių gyventojų pajamų mokesčių palyginimą. Grafike pajamos išreikštos vidutiniais mėnesiniais darbo užmokesčiais.

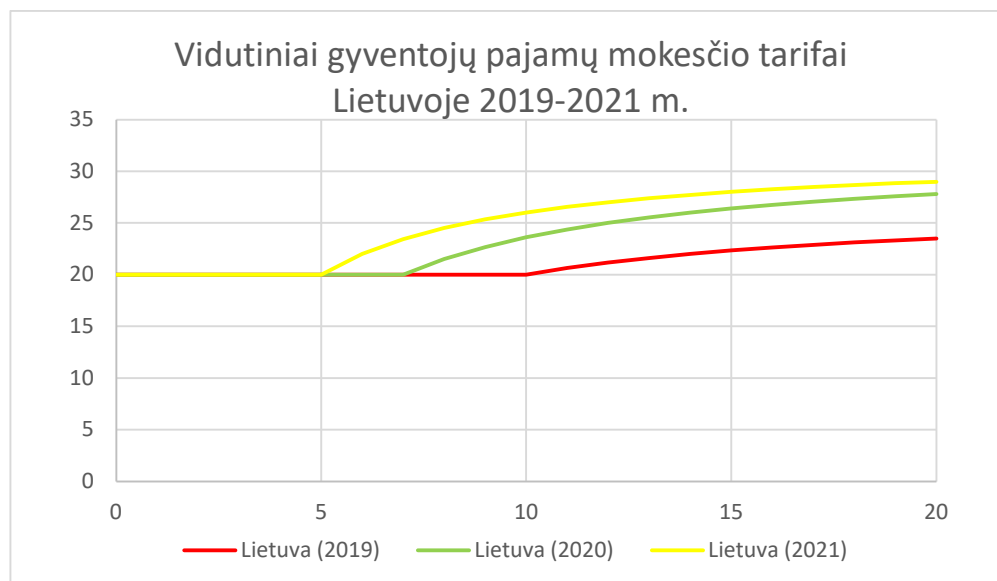

8 paveikslas Vidutiniai gyventojų pajamų mokesčio tarifai Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis darbe pateikta informacija, 2020

Aukščiau pateiktame grafike galima matyti, kad 2019 metais Lietuvoje pradėtas taikyti progresinis gyventojų apmokestinimo modelis lyginant su kaimyninėmis šalimis, taikančiomis progresinį gyventojų pajamų apmokestinimą yra ganėtinai simbolinis. Asmuo, gaunantis dvylika kartų didesnes nei vidutines pajamas, Lietuvoje už 2019 metus turėtų sumokėti vos 1,17 procentinio punkto didesnę gyventojų pajamų mokesčių nei asmuo, gaunantis vidutines ar šiek tiek didesnes pajamas, tuo tarpu Latvijoje asmuo, gaunantis pajamas dvylika kartų didesnes už šalies vidurkį, sumokėtų 27,46 % gyventojų pajamų mokesčių. Kaip jau minėta, Lenkijos gyventojų pajamų mokesčio sistema yra progresyviausia, šioje šalyje asmuo, gaunantis dvylika kartų daugiau nei šalies vidurkis, sumokėtų net 30,18 procento pajamų siekiantį gyventojų pajamų mokesčių, tuo tarpu nedidelės pajamas, siekiančias iki maždaug pusantro šalies vidutinio darbo užmokesčio gaunantys asmenys mokėtų 17 procentų gyventojų pajamų mokesčių, kuris yra mažesnis nei mažiausias Lietuvoje taikomas ribinis mokesčio tarifas. 2019 metais Lietuvoje taikytą gyventojų pajamų mokesčio sistemą planuojama keisti trejus metus iš eilės, todėl 2019 metais taikytas progresinis gyventojų pajamų apmokestinimo modelis nėra galutinis. Per 2019-2021 metus

planuojama keisti gyventojų pajamų apmokestinimo modelį tris kartus kiekvienais metais vis didinant gyventojų pajamų mokesčio progresyvumą. Žemiau pateiktame grafike galima matyti suplanuotų trejų metų gyventojų pajamų mokesčio vidutinių tarifų palyginimus.

9 paveikslas Vidutiniai gyventojų pajamų mokesčio tarifai Lietuvoje 2019-2021 m.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis darbe pateikta informacija, 2020

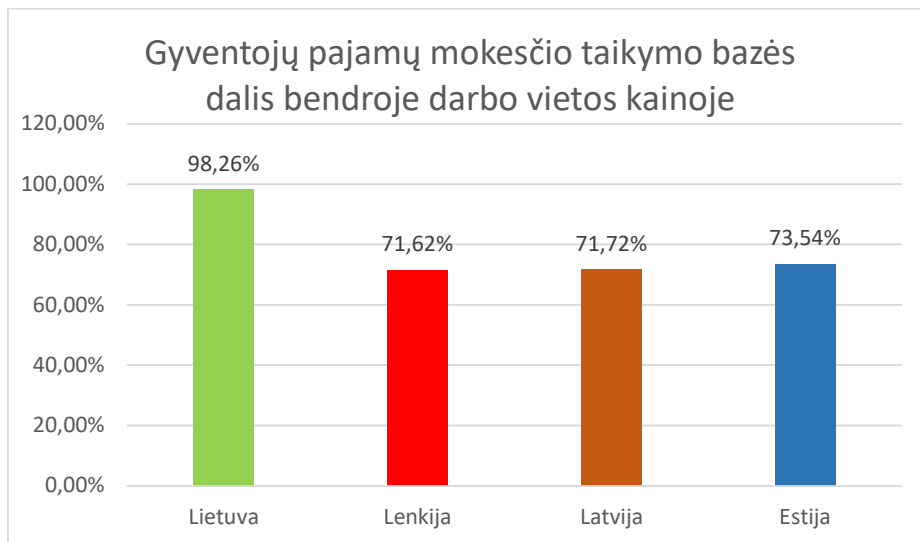
Planuojama, kad 2021 metais Lietuvoje taikomas gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas bus vos mažiau progresyvus už Latvijoje taikomą modelį. 2019 metais Lietuvoje taikytą maksimalų 27 procentų mokesčio tarifą jau 2020 metais nutarta pakeisti 32 procentų tarifu. Toks žingsnis nebuvo planuojamas 2019 metais įvedant progresinį gyventojų pajamų mokesčio modelį. Tuo pačiu aukštesniojo tarifo taikymo riba mažinama trejus metus iš eilės ir 2021 metais progresinis mokestis turėtų paliesti didesnę šalies gyventojų dalį, kadangi aukštesnis ribinis mokesčio tarifas bus taikomas nuo pajamų, viršijančių penkis vidutinius mėnesinius darbo užmokesčius. 2021 metais asmuo, gaunantis 12 kartų didesnes pajamas nei vidutinis šalies darbo užmokestis, turės sumokėti 27 procentų dydžio gyventojų pajamų mokestį, kai tuo tarpu Latvijoje analogiškas pajamas gaunantis asmuo taikant dabartinį Latvijos pajamų apmokestinimo modelį sumokėtų vos 0,5 procentinio punkto didesnę mokestį. Tačiau vertinant šiek tiek aukštesnes už vidutines pajamas gaunančių asmenų apmokestinimą Latvijos pajamų apmokestinimo modelis vis tiek būtų gerokai progresyvesnis, nes Latvija taiko aukštesnį tarifą gerokai žemesnes pajamas gaunantiems asmenims. Pajamos, viršijančios 1,91 vidutinio šalies darbo užmokesčio, šioje šalyje jau apmokestinamos aukštesniu 23 procentų tarifu, tuo pačiu, kadangi tarifo taikymas šioje šalyje yra surištas su nominaliuoju dydžiu, o ne vidutiniu šalies darbo užmokesčiu, tikėtina, kad augant šalies pragyvenimo lygiui ir didėjant gyventojų vidutinėms pajamoms, gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas šioje šalyje dar labiau augs, nebent Latvijos valdžia nuspręstų indeksuoti mokesčio taikymo karteles, tokiu būdu mažinant mokesčio progresyvumą. Autoriaus nuomone,

toks mokesčių sistemos kaitaliojimas, koks šiuo metu taikomas Lietuvoje, nėra tinkama šalies strategija, kadangi mokestinės sistemos nepastovumas gąsdina šalies investuotojus. Tuo pačiu darbe atliktas šalies bendrojo vidaus produkto regresinės analizės tyrimas parodė, kad gyventojų pajamų sistemos pokyčiai daro neigiamą įtaką šalies vidaus produktui. „*Stipriai kintančioje tarptautinėje aplinkoje, laisvėjant prekybai tarp šalių ir didėjant darbo mobilumui, šalims tenka konkuruoti apmokestinant darbo pajamas. Aukšti darbo jėgos kaštai yra viena rimčiausių kliūčių steigti naujiems verslams ir didėti užimtumui, o nuo to priklauso ir darbo užmokesčio, ir pensijų dydis.*“ (A. Slavickienė ir kt., 2008) Vertinant tik nominalius mokesčių tarifus šiandieninė Lietuvos situacija lyginant su kaimyninėmis šalimis, priklausančiomis Europos sąjungai, atrodo pakankamai konkurencinga. Mokesčių tarifai vertinant didesnes pajamas gaunančių asmenų mokestinę naštą yra mažesni nei daugumoje kaimyninių šalių.

2.3.2 Lietuvos ir kaimyninių šalių gyventojų pajamų mokesčio bazių, santykio su grynuoju darbo užmokesčiu ir bendra darbo vietos kaina palyginimas

Kaip žinoma, Lietuvoje keičiant gyventojų pajamų mokesčio sistemą buvo keičiamas ne tik mokesčio bazinis tarifas ar įvedamas mokesčio progresyvumas, tačiau buvo keičiama ir mokesčio taikymo bazė. Šis pokytis buvo pasiektas smarkiai sumažinant darbdavio mokamą socialinio draudimo įmokų dalį ir įpareigojant darbdavius nekeisti pilnos darbo vietos kainos. Iki 2019 metų darbdavių mokėtas 30,98 procento socialinio draudimo įmokų tarifas buvo pakeistas baziniu 1,77 procento tarifu taip padidinant gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazę 28.7 procento, tuo pačiu įvedant didesnę bazinį tarifą buvo pasiektas žymiai didesnis už buvusį bazinis gyventojų pajamų mokesčio tarifas jį lyginant su bendra darbo vietos kaina. Jeigu skaičiuotume Lietuvoje iki 2018 metais taikytą gyventojų pajamų mokestį nuo bendros darbo vietos kainos, tai šis mokestis būtų siekęs vos 11.452 procento, kai tuo tarpu 2019 metais taikytas bazinis tarifas sudarė 19.652 procento darbo vietos bendros kainos įtraukiant darbdavio mokamas socialinio draudimo įmokas, vadinasi 2018 metais gyventojų mokėtas bazinis 15 procentų gyventojų pajamų mokesčio tarifas sudarė vos 58 procentus dabartinio bazinio tarifo vertės.

Siekant palyginti Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse taikomus bazinius gyventojų pajamų mokesčio tarifus, reikia apskaičiuoti analogiškas mokesčio normas nuo bendros darbo vietos kainos ir kaimyninėse šalyse. Kadangi šalys taiko skirtingas mokesčio taikymo bazes, pirmiausia reikėtų palyginti jas. Žemiau pateiktame paveiksle galima matyti grafiškai palygintas gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazes Lietuvoje bei kaimyninėse šalyse.

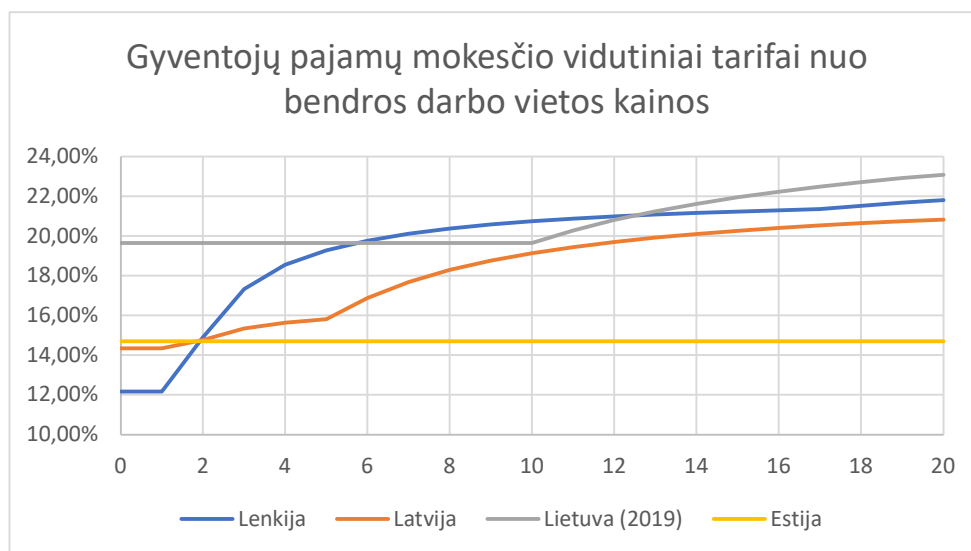

10 paveikslas. Gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazės dalis bendroje darbo vietos kainoje
 Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis darbe pateikta informacija, 2020

Remiantis Price Waterhouse Coopers duomenimis Lenkijoje darbdaviai turi prievolę mokėti 20,48 procentų dydžio socialinio draudimo įmokas, darbuotojas moka papildomai 13,71 procentų nuo pilnos darbo vietos kainos. (Pricewaterhouse Coopers International Limited, 2020) Atskaičius abu šiuos mokesčius gaunama Lenkijos gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazė. Latvijoje socialinio draudimo įmokos mokamos tiek darbdavio, tiek darbuotojo taip pat nėra įskaitomos į Gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazę. Remiantis Latvijos Valstybinės socialinio draudimo agentūros teikiamais duomenimis Latvijoje socialinio draudimo įmokų tarifai yra tokie: 24,09 procento tarifas mokamas darbdavio ir 11 procentų tarifas mokamas darbuotojo (Latvijos Valstybinė socialinio draudimo agentūra, 2020). Kaip jau minėta, abu šie tarifai nėra įskaitomi į gyventojų pajamų mokesčio bazę, todėl galima apskaičiuoti, kad Latvijos gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazė lygi tik 71,72 procento bendros darbo vietos kainos. Remiantis KPMG pateiktais duomenimis Estijos gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazė taip pat neapima nei darbuotojo, nei darbdavio mokamų socialinio draudimo įmokų, kurios šioje šalyje sudaro analogiškai 1,6 bei 33,8 procento bruto darbo užmokesčio. (KPMG, 2020) Gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazė šioje šalyje siekia 73,54 procento bendros darbo vietos kainos.

Kaip galima matyti anksčiau pateiktame paveiksle, vertinant gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazes Lietuva smarkiai išsiskiria tarp kaimyninių šalių. Lietuvoje gyventojų pajamų mokestis taikomas praktiškai beveik pilnai darbo vietos kainai, kai kaimyninėse šalyse šis santykis vidutiniškai siekia 72,3 procento. Remiantis tuo galima daryti prielaidą, kad gyventojų pajamų mokesčio tarifas Lietuvoje vertinant iš darbdavio perspektyvos yra didžiausias tarp visų aplinkinių valstybių.

Siekiant apskaičiuoti gyventojų pajamų mokesčio dalį nuo bendros darbo vietos kainos, reikia padauginti šalyse taikomus gyventojų pajamų mokesčio tarifus iš anksčiau apskaičiuotos gyventojų pajamų mokesčio bazės dalies nuo bendros darbo vietos kainos. Tokiu būdu galima išsiaiškinti, koks yra realus šalyje taikomų gyventojų pajamų mokesčio tarifų dydis žiūrint iš darbdavio perspektyvos. Apskaičiavus šiuos rodiklius galima iš naujo palyginti nagrinėjamų šalių gyventojų pajamų apmokestinimo progresyvumo vidutinių mokesčio tarifų nuo bendros darbo vietos kainos grafikus. Žemiau pateiktame grafike galima matyti vidutinių gyventojų pajamų mokesčio tarifų Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse palyginimą.

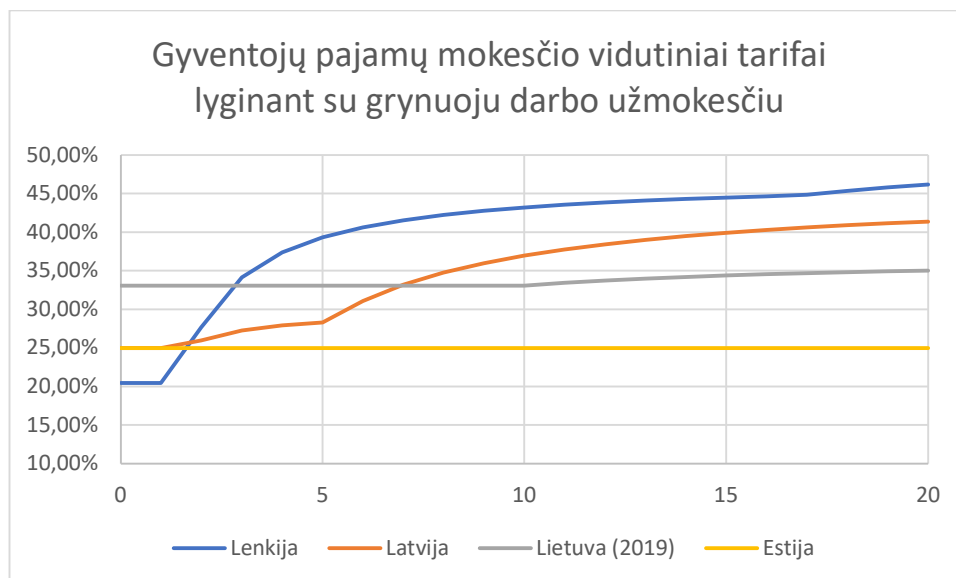

11 paveikslas. Vidutiniai gyventojų pajamų mokesčio tarifai nuo bendros darbo vietos kainos
Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis darbe pateikta informacija, 2020

Kaip matoma aukščiau pateiktame grafike, lyginant su bendra darbo vietos kaina Lietuvoje taikomas gyventojų pajamų mokestis daugeliu atvejų yra aukščiausias. Kaip jau minėta, Lenkija taiko gerokai progresyvesnį gyventojų pajamų apmokestinimo modelį, todėl darbdaviams, samdantiems darbuotojus ir mokantiems jiems atlygį, kuris yra lygus nuo maždaug šešių iki maždaug trylikos vidutinių darbo užmokesčių per mėnesį, tenka atseikėti didesnę mokamo darbo užmokesčio dalį valstybei nei Lietuvoje. Tačiau mažesnius arba didesnius atlyginimus mokantys darbdaviai Lietuvoje yra apmokestinami labiau. Kitose nagrinėjamose šalyse darbo vietos yra apmokestintos gerokai mažesniu tarifu. Latvijoje gyventojų pajamų mokesčio dalis sudaro panašiausią darbo vietos kainos dalį lyginant su Lietuva, kai mokamas dešimt kartų didesnis nei vidutinis šalies atlyginimas.

Tęsiant gyventojų pajamų sistemų lyginamąją analizę buvo nuspręsta palyginti šalių taikomas gyventojų pajamų mokesčio sistemas lyginant mokamą gyventojų pajamų mokesčio dydį su grynuoju darbo užmokesčiu. Lietuvoje situacija dėl Socialinio draudimo mokesčio įskaitymo į bruto atlyginimą yra skirtinga nei kitose šalyse, kur norint gauti grynąjį atlyginimą,

reikia iš bruto atlyginimo atimti darbuotojo mokamą gyventojų pajamų mokesčio dalį. Lietuvoje norint apskaičiuoti grynąjį atlyginimą reikia iš bruto atlyginimo sumos papildomai atimti socialinio draudimo mokesčio sumą. Žemiau pateiktame paveiksle galima matyti gyventojų pajamų mokesčio tarifą lyginant gyventojų mokamą gyventojų pajamų mokesčio sumą su jo gaunamu grynuoju atlygiu, išreikštu vidutiniais darbo užmokesčiais.

12 paveikslas Vidutiniai gyventojų pajamų mokesčio tarifai lyginant su grynuoju darbo užmokesčiu

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis darbe pateikta informacija, 2020

Kaip galima matyti aukščiau pateiktame grafike, gyventojų mokamą gyventojų pajamų mokesčio sumą lyginant su grynuoju darbo užmokesčiu Lietuvoje nuo 2019 metų pradėtas taikyti progresinis gyventojų pajamų mokesčio modelis vizualiai atrodo visiškai neprogresyvus mokamo mokesčio proporcija nuo grynujų gyventojų pajamų praktiškai nekinta pajamoms didėjant. Mažesnes pajamas gaunantys asmenys Lietuvoje yra apmokestinami gerokai aukštesne proporcija nuo grynujų pajamų, nei gyventojai aplinkinėse šalyse. Tuo pačiu akivaizdžiai matomas gyventojų pajamų mokesčio progresyvumo skirtumas lyginant su kaimyninėmis šalimis. Gyventojų mokama gyventojų pajamų mokesčio dalis Lenkijoje bei Latvijoje akivaizdžiai smarkiai didėja didėjant gaunamoms pajamoms, kas nėra pastebima Lietuvoje taikomame modelyje, tai rodo, kad Lietuvoje taikomas gyventojų pajamų apmokestinimo modelis yra tik simbolinis.

2.3.3 Lietuvos ir kaimyninių šalių neapmokestinamo pajamų dydžio sistemų palyginimas

Tęsiant tyrimą buvo lyginamos Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse taikomos neapmokestinamo pajamų dydžio sistemos. Neapmokestinamojo pajamų dydžio taikymas padeda įgyvendinti gyventojų pajamų mokesčio progresyvumą ne taikant skirtingus tarifus, tačiau

mažinant žemiausias pajamas gaunančių asmenų mokesčines išlaidas. Žemiau pateiktoje lentelėje galima matyti Lenkijoje taikomo neapmokestinamųjų pajamų modelio ypatybes.

15 lentelė

Lenkijoje taikomas neapmokestinamųjų pajamų modelis

Metinės apmokestinamos pajamos (PLN)		Neapmokestinama pajamų suma
Nuo	Iki	
0	8000	PLN 1,360
8000	13000	PLN 1,360 - PLN 834.88 x (metinės pajamos - PLN 8,000) / PLN 5,000
13000	85,258	PLN 525.12
85,528	127000	PLN 525.12 - PLN 525.12 x (metinės pajamos - PLN 85,528) / PLN 41,472
127000		0

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis: Pricewaterhouse Coopers International Limited, 2020

Poland Individual - Other tax credits and incentives, 2020

Kaip galima matyti aukščiau pateiktoje lentelėje, sudarytoje remiantis Pricewaterhouse Coopers International Limited duomenimis, Lenkijoje taikomas neapmokestinamųjų pajamų dydžio modelis yra labai sudėtingas, modelis turi net keturias pajamų pakopas, kuriose taikomos skirtingos mokesčio išimčių apskaičiavimo taisyklės. Kaip matoma lentelėje, modelis yra paremtas nominaliosiomis vertėmis, išreikštomis Lenkijos zlotais, todėl siekiant palyginti Lenkijoje taikomą neapmokestinamųjų pajamų modelį su kitomis tyrime nagrinėjamomis šalimis, reikia visas naudojamas sumas konvertuoti į eurus. Konvertavimui naudojamas 2020 metų birželio pirmosios kursas – 4,4 zloto lygūs vienam eurui. Latvijoje taikomas neapmokestinamųjų pajamų sistemos taisyklės galima matyti žemiau pateiktoje lentelėje.

16 lentelė

Latvijoje taikomas neapmokestinamųjų pajamų modelis

	2018	2019	2020
Maksimali metinė neapmokestinamųjų pajamų suma, EUR	2 400 (200 per mėnesį)	2 760 (230 per mėnesį)	3 000 (250 per mėnesį)
Metinės pajamos iki kurių taikoma maksimali neapmokestinamųjų pajamų suma, EUR	5 280 (440 per mėnesį)	5 280 (440 per mėnesį)	5 280 (440 per mėnesį)
Metinės pajamos iki kurių taikoma neapmokestinamųjų pajamų suma mažėja, EUR	12 000 (1 000 per mėnesį)	13 200 (1 100 per mėnesį)	14 400 (1 200 per mėnesį)

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis: Latvijos Respublikos finansų ministerija, 2020 Tax system in Latvia, 2020

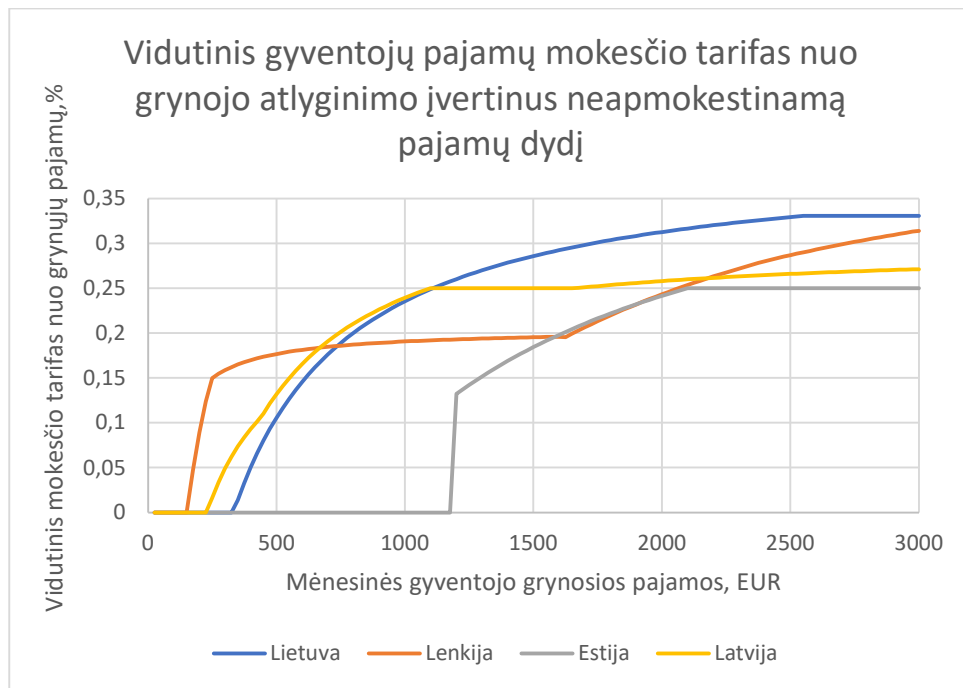
Kaip matoma aukščiau pateiktoje lentelėje, Latvijoje taikomo neapmokestinamųjų pajamų modelio sistema gerokai paprastesnė nei Lenkijoje. Sistema turi tik du pajamų režius, kuriuose taikoma skirtinga apskaičiavimo metodologija. Pajamoms iki 440 eurų per mėnesį yra taikomas 230 eurų neapmokestinamųjų pajamų dydis, pajamoms didėjant iki 1100 eurų per mėnesį šis dydis mažėja proporcingai. 2020 metais maksimali pajamų riba, kai neapmokestinamas pajamų dydis dar yra taikomas, padidinta nuo 1100 eurų iki 1200 eurų. Estijoje taikoma neapmokestinamųjų pajamų sistema remiantis Estijos respublikos mokesčių ir muitų tarnybos duomenimis taip pat ganėtinai paprasta: pajamoms iki 14400 eurų per metus taikomas 6000 eurų neapmokestinamųjų pajamų dydis, metinėms pajamoms didėjant iki 25200 eurų šis dydis apskaičiuojamas naudojantis žemiau pateikta formule.

$$\text{NPD} = 6000 - 6000 \div 10\,800 \times (\text{metinių pajamų suma} - 14\,400) \quad (6)$$

Lietuvoje taikomas neapmokestinamųjų pajamų dydis taip pat apibrėžiamas vadovaujantis viena formule. Galima pasakyti, kad Lietuvos modelis yra paprasčiausias ir tuo pačiu inovatyviausias, kadangi viena formulė apibrėžia visą taikomą sistemą. Remiantis valstybinės mokesčių inspekcijos internetiniame puslapyje teikiama informacija, 2019 metais Lietuvoje taikytas mėnesinis neapmokestinamųjų pajamų dydis apskaičiuojamas vadovaujantis žemiau pateikta formule.

$$\text{NPD} = 300 - 0,15 \times (\text{gyventojų mėnesio su darbo santykiais susijusios pajamos} - 555 \text{ eurų}) \quad (7)$$

Siekiant palyginti visų šalių taikomus neapmokestinamųjų pajamų modelius buvo nutarta palyginti vidutinius gyventojų mokamų pajamų mokesčio tarifus nuo grynojo gaunamo atlygio juos lyginant pagal nominaliąsias vertes, išreikštas eurai.

13 paveikslas Vidutinis gyventojų pajamų mokesčio tarifas nuo grynojo atlyginimo įvertinus neapmokestinamą pajamų dydį

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis darbe pateikta informacija, 2020

Kaip galima matyti aukščiau pateiktame grafike, Neapmokestinamojo pajamų dydžio taikymas sukelia gyventojų pajamų mokesčio progresyvumą visose šalyse. Lietuvoje Neapmokestinamųjų pajamų dydžio sąlygotas progresyvumas yra aukščiausias, tuo pačiu ir tolydžiausias, tokia sistema leidžia mažinti mažiausias pajamas gaunančių gyventojų mokesinę naštą. Tačiau taip pat galima pastebėti, kad vidutines ar šiek tiek didesnes pajamas gaunantys asmenys yra apmokestinti aukštesniu tarifu nei kaimyninių šalių gyventojai. Tuo pačiu neapmokestinamasis pajamų dydis Lietuvoje dažnai naudojamas politiniams tikslams pasiekti, šis dydis dažnai yra didinamas tik artėjant rinkimams, kaip jau pastebėta, Lietuva vienintelė šalis, siejanti gyventojų pajamų mokesčio progresyvumą pasitelkiant didesnius mokesčio tarifus su vidutiniu šalies darbo užmokesčiu, todėl siekiant išvengti neapmokestinamo pajamų dydžio naudojimo politiniams tikslams, būtų tikslinga ir šį dydį susieti su vidutiniu šalies darbo užmokesčiu.

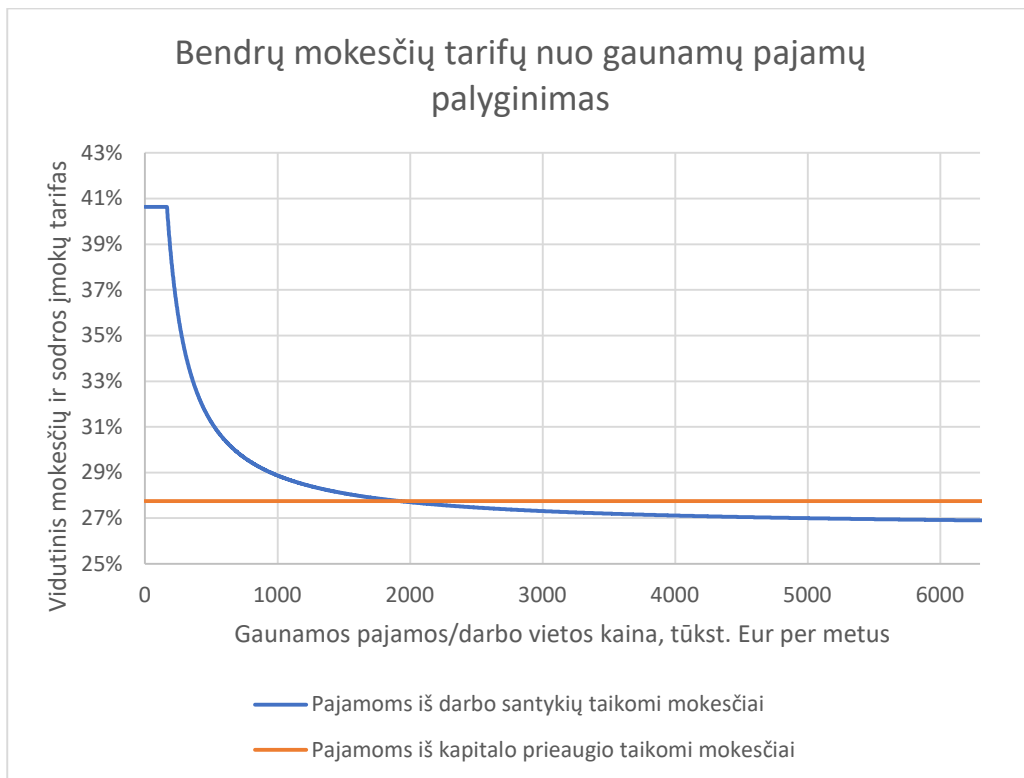
Apibendrinant visą anksčiau nagrinėtą informaciją, galima daryti išvadą, kad Lietuvos mokesstinė sistema didžiausią mokesstinę naštą užkrauna vidutines ir šiek tiek didesnes nei vidutines pajamas gaunantiems gyventojams, ypač tai pastebima lyginant Lietuvoje taikomą gyventojų pajamų apmokestinimo sistemą su kaimyninių šalių naudojamomis gyventojų pajamų apmokestinimo sistemomis. Progresinių tarifų taikymas lyginant su kaimyninėmis šalimis, taikančiomis progresinius gyventojų pajamų apmokestinimo modelius, yra tik simbolinis. Taip pat

atliekant tyrimą buvo pastebėta, kad tik Lietuvoje bruto atlyginimas yra apmokestinamas dviem mokesčiais, taikomais nuo tos pačios sumos. Kitose kaimyninėse šalyse Gyventojų pajamų mokestis yra taikomas nuo bruto atlyginimo jau atskaičius socialinio draudimo mokestį, tuo metu Lietuvoje tiek socialinio draudimo, tiek gyventojų pajamų mokestis yra skaičiuojamas nuo tos pačios sumos. Tai byloja apie Lietuvoje taikomą dvigubą apmokestinimą. Tokiu būdu šalyje taikomas nominalusis mokesčio tarifas gali pasirodyti gerokai mažesnis, tačiau realus tarifas yra gerokai didesnis. Ši tendencija akivaizdžiai pastebima nagrinėjant gyventojų pajamų mokesčio tarifus nuo bendros darbo vietos kainos ar gryųjų pajamų. Lietuvoje mokesčio tarifai nuo darbo vietos kainos ar nuo gryųjų pajamų yra daugeliu atvejų aukštesni nei kaimyninėse šalyse, tačiau tuo pačiu aukštesnes pajamas gaunantys asmenys yra apmokestinami ganėtinai proporcingai, t.y., vidutinis mokesčio tarifas ženkliai nedidėja gaunant didesnes pajamas.

Vertinant gyventojų pajamų apmokestinimo sistemas pagal bendrinius bruožus, mokesčio sistemos yra ganėtinai panašios panašias sąlygas turinčiose šalyse. Lietuva, Latvija ir Lenkija šiuo metu taiko progresinius gyventojų pajamų apmokestinimo modelius. Visos šios šalys taip pat naudoja neapmokestinamųjų pajamų dydžius. Lenkijos sistema turi ryškiausias mokesčio tarifo skirtumus, pajamų barjeras taikant didesnę tarifą nėra daug didesnis už šalies vidutinės pajamas, todėl galima manyti, kad šalies mokesčių sistema orientuota palengvinti sąlygas mažiausias pajamas gaunantiems žmonėms. Latvijos progresinė mokesčių sistema turi 3 progresinio mokesčio tarifus. Bazinis tarifas sutampa su Lietuvos, tačiau aukščiausias taikomas tarifas gerokai didesnis nei Lietuvoje taikomas maksimalus tarifas. Tuo pačiu maksimalus tarifas Latvijoje taikomas nuo gerokai mažesnių pajamų nei Lietuvoje. Darytina išvada, kad dabartinė Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio sistema yra mažiau progresyvi nei šių kaimyninių šalių. Vertinant gyventojų pajamų apmokestinimo sistemas regione smarkiai išsiskiria Estija, taikanti proporcingą gyventojų pajamų apmokestinimo modelį. Lietuvoje taikomo progresinio gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas yra mažiausias tarp aplinkinių šalių, taikančių progresinį gyventojų pajamų apmokestinimą. 2019 metais taikytas modelis lyginant su kaimyninėmis šalimis yra ganėtinai simbolinis, net 20 kartų didesnes už vidutinės pajamas gaunantis asmuo Lietuvoje turėtų sumokėti vos 3,5 procentinio punkto didesnę gyventojų pajamų mokestį. Tuo pačiu ši nauja tvarka yra labai nepastovi ir nuolatos keičiama. Mokestinės sistemos nepastovumas autoriaus yra vertinamas kritiškai, kadangi sukelia ekonomikoje neigiamus šalutinius efektus.

3.3 Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos realus progresyvumas bei galimybė aukštas pajamas gaunantiems gyventojams sumažinti mokesčines prievoles

Kaip žinoma, keičiant mokesčių sistemą Lietuvoje buvo keičiami ne tik gyventojų pajamų mokesčio tarifai ir įvedamas jų progresyvumas, tačiau tuo pat metu buvo keičiama ir mokesčio taikymo bazė bei socialinio draudimo mokesčio tarifai. Tuo pat metu buvo įvestos socialinio draudimo įmokų lubos, kurios buvo prilygintos pajamų ribai, nuo kurios yra taikomas aukštesnis gyventojų pajamų mokesčio tarifas. Tyrimo metu buvo aiškinamasi, ar šių pokyčių kombinacija nesąlygojo mokesčio vengimo galimybių atsiradimo. Tyrimo metu buvo pastebėta, kad socialinio draudimo įmokų lubos gali sąlygoti pajamų ribą, nuo kurios, siekiant sumažinti mokamus mokesčius, būtų naudinga perkelti gaunamas pajamas iš pajamų, iš kapitalo prieaugio į pajamas iš darbo santykių. Siekiant patikrinti prielaidą, buvo apskaičiuotos alternatyvios mokesčinės sumos gaunant pajamas iš kapitalo prieaugio ir gaunant pajamas iš darbo santykių. Remiantis Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenimis, Lietuvoje įmonių pelnas apmokestinamas 15 procentų pelno mokesčio tarifu, jeigu darbuotojų skaičius viršija 10 žmonių ar mokesčio laikotarpio pajamos viršija 300 000 eurų. Iš pelno išmokami dividendai apmokestinami papildomai 15 procentų tarifu, taigi iš kapitalo prieaugio gaunamos pajamos iš viso apmokestinamos 27,75 procento tarifu. Tuo tarpu pajamas registruojant kaip pajamas iš darbo santykių, taikomų mokesčių suma kinta priklausomai nuo pajamų sumos. Žemiau pateiktame grafike galima matyti bendrų sumokamų mokesčių ir socialinio draudimo įmokų vidutinį tarifą, taikomą pajamoms iš verslo gaunamo pelno išmokant dividendus arba gaunant pajamas iš darbo užmokesčio.

14 paveikslas Bendrų mokesčių tarifų nuo gaunamų pajamų palyginimas

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenimis, 2020

Kaip galima matyti aukščiau pateiktame grafike, asmenys, gaunantys didesnes nei maždaug 2 milijonai eurų per metus pajamas, gali vietoje įmonės rodomo pelno ir pajamų paskirsčius pelną per dividendus registruoti pajamas per darbo užmokestį įsidarbinant savo įmonėje ir išmokant sau milžinišką atlyginimą. Tokiu būdu asmenys sumokėtų mažesnę sumą į valstybės biudžetą ir sumažintų savo mokestines išlaidas, be to, tokie asmenys pretenduotų į valstybės socialinio draudimo išmokas bei senatvės pensiją, kuri taip pat kompensuotų šiek tiek sumokėtų mokesčių. Aukščiau pateiktas grafikas taip pat ganėtinai aiškiai parodo, kad 2019 metais įvestas gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas neveikia, kadangi pajamoms didėjant santykinė mokestinė našta įskaitant socialinio draudimo įmokas kaip mokesčius mažėja. Asmenys, gaunantys iki 120 vidutinių darbo užmokesčių per metus, valstybei atseiki 40,63 procento savo atlygio, tuo tarpu asmuo, uždirbantis 3 milijonus eurų per metus, registruodamas pajamas iš kapitalo prieaugio valstybei sumokėtų 27,75 procento, tuo tarpu įteisindamas savo pajamas kaip darbo užmokestį, sumokėtų valstybei 0,44 procento mažiau, t.y., 27,31 procento. Toliau didėjant pajamoms, mokamų mokesčių dalis mažėja, kol pasiekia galutinę ribą ties maždaug 26,53 procento. Galima numanyti, kad tokia mokestinė spraga 2019 metais pasinaudojusių asmenų galėjo būti, apie tai galimai byloja 2.2 poskyryje pateiktas gyventojų pajamų pasiskirstymo grafikas, kuris rodo, kad pajamų dalis gaunama iš darbo 2019 metais pirmą kartą tapo didesnė nei pajamų dalis gaunama iš bendrojo likutinio pertekliaus.

Apibendrinant galima teigti, kad 2019 metais Lietuvoje įvesti gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai įnešė labai daug sumaišties į Lietuvos mokesstinę sistemą. Šalyje taikomas dvigubas apmokestinimas mokesčius taikant nuo tos pačios sumos gali klaidinti investuotojus ir tokiu būdu juos atbaidyti. Dažnos mokesstinės pertvarkos taip pat potencialiai baido galimas šalies investicijas. Sumažinti socialinio draudimo įmokų tarifai gali sukelti Sodros biudžeto deficitą, taip pat neleidžia didinti pensijų ir socialinio draudimo išmokų, kurios padėtų asmenims, susiduriantiems su finansinėmis ar sveikatos problemomis. Dirbtinai pakeltas vidutinis darbo užmokestis nors ir gerina šalies oficialiąją statistiką, tačiau realios naudos neatneša. Padidinus šalyje taikomą gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazę, Lietuvoje taikomas gyventojų pajamų mokesčio tarifas daugeliu atvejų yra didžiausias tarp kaimyninių šalių, o tai taip pat nepadeda pritraukti į šalį kapitalo. Tuo pačiu didelės mokesstinės išlaidos riboja gyventojų vartojimą. Nors sumažinus socialinio draudimo įmokas bendra mokesčių dalis nuo darbo vietos kainos šiek tiek sumažėjo, tačiau socialinio draudimo fondas gautas mokesčines įmokas iš principo padalina gyventojams, t.y., galutiniams vartotojams, kurių didesnės gaunamos pajamos net ir iš socialinio draudimo išmokų didina šalies vartojimą. Tuo tarpu surenkamas mokesčines pajamas perkeliant iš socialinio draudimo fondo į surenkamą gyventojų pajamų mokestį, kurio dauguma yra įsisavinama per savivaldybių biudžetus, gali paskatinti neskaidrų lėšų įsisavinimą, kadangi savivaldybėse taikomus kontrolės mechanizmus gali būti sunkiau prižiūrėti. Ganėtinai gerai šią situaciją iliustruoja citata iš 2008 metais parašyto mokslinio straipsnio Gyventojų pajamų mokesčio surinkimo įtaka savivaldybių pajamoms: „ *Iš tikrųjų poreikis nustatyti aukštus mokesčius kyla dėl vyriausybės nenoro ir nesugebėjimo atsispirti siauriems politiniams interesams ir racionalizuoti valstybės išteklių naudojimą.*“ (A. Slavickienė, J. Savickienė, L. Jurgelaitienė, 2008.). Didžiausia mokesstinė našta Lietuvoje taikoma aukštesniajai vidurinei klasei, o tai demotyvuoja gyventojus, gaunančius mažas pajamas, stengtis jas padidinti.

IŠVADOS

1. Siekiant įdiegti efektyvią mokesčių sistemą, būtina vadovautis kertiniais mokesčių sistemos principais. Šie principai išreikšti jau seniai ir kinta nežymiai. Mokesčių sistema turi būti teisinga, siekiant sukelti kuo mažesnę diskriminaciją. Mokesčių sistema turi būti pigi bei administruojama, siekiant sumažinti neefektyviai panaudojamą mokesčių našta. Mokesčių sistema turi būti skaidri, siekiant išvengti mokesčių vengimo. Renkant mokesčius svarbu neperžengti optimalaus mokesčio tarifo ribos, kadangi ją peržengus surenkamos mokestinės pajamos ima mažėti dėl nesuinteresuotumo tęsti veiklą ar mokesčių vengimo.

2. Mokslinėje literatūroje galima rasti daug pavyzdžių, grindžiančių nuomonę, kad progresinio gyventojų pajamų mokesčio taikymas gali turėti teigiamą įtaką mažinant pajamų nelygybę. Pajamų nelygybės tema siejama su korupcija šalyje ir tai neišvengiamai didina įtampą bei nepasitikėjimą valdžios institucijomis. Be to, yra rimtų įrodymų, kad aukšta pajamų nelygybė daro įtaką ekonomikos augimui. Lietuvoje fiksuojamas vienas aukščiausių Europoje pajamų nelygybės indeksas, todėl pajamų apmokestinimo progresyvumas atrodo ganėtinai tinkama praktika Lietuvos Respublikai siekiant sumažinti pajamų nelygybę.

3. Nuo 2019 metų Lietuvoje taikomas progresinis pajamų apmokestinimo modelis. Progresinis pajamų apmokestinimo modelis Lietuvoje taikomas nebe pirmą kartą. 2019 metais pradėta taikyti gyventojų pajamų apmokestinimo sistema turi 2 laiptelius. 20 procentų tarifas taikomas gyventojams, gaunantiems iki 120 vidutinių darbo užmokesčių per metus siekiančias pajamas. Didesnes pajamas gaunantys asmenys apmokeštinti 27 procentų tarifu. Pajamų slenkstį planuojama mažinti per ateinančius metus.

4. Progresyvaus gyventojų pajamų mokesčio taikymas gali turėti tiek teigiamų, tiek neigiamų savybių. Mokslinėje literatūroje plačiai nagrinėjami įvairūs progresinio mokesčio taikymo aspektai dažnai pabrėžia finansinės lygybės bei socialinio teisingumo svarbą, tačiau progresyvaus mokesčio modelio taikymas turi ir neigiamų savybių. Toks mokestis gali skatinti gyventojus slėpti pajamas, demotyvuoti stengtis gauti didesnes pajamas. Progresinio gyventojų pajamų mokesčio administravimas yra sudėtingesnis nei taikant proporcingą sistemą. Vertinant iš Keinsistinės perspektyvos, progresinių mokesčių ekonomikos skatinimo per paklausą efektas yra ginčytinas, kadangi oponuojanti pozicija teigia, kad mažesnes pajamas gaunantys žmonės yra labiau linkę taupyti, tuo tarpu didesnes pajamas gaunantys asmenys turi laisvę išlaidauti. Tačiau ši nuomonė nėra paplitusi.

5. Regresinės analizės rezultatai byloja apie neigiamą gyventojų pajamų apmokestinimo modelio keitimo šalyje įvedant progresinį pajamų apmokestinimą įtaką šalies makroekonominiams rodikliams. Regresinės analizės tyrimo metu buvo patvirtinta darbe kelta hipotezė, teigianti, kad šis pokytis turėtų turėti neigiamą ryšį su šalies makroekonominiais rodikliais. Taip pat buvo pastebėta, kad šalyje pradėjus taikyti progresinį gyventojų pajamų apmokestinimo modelį šalies nedarbo lygis padidėjo, nors tiriamuoju laikotarpiu šalies ekonomika nepatyrė jokių išorinių ar vidinių šokų. Taip pat tyrimo metu pastebėta, kad šalyje įvedus progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo modelio taikymą šalies pajamų pasiskirstymas smarkiai pakito darbuotojų naudai, tai gali byloti apie mažėjančią finansinę atskirtį arba galimus mokesčio vengimo scenarijus. Tuo pačiu tokia dinamika gali turėti neigiamą įtaką šalies verslui dėl potencialaus investicijų mažėjimo, kadangi potencialūs investuotojai gali būti atbaidyti aukštos darbo jėgos kainos šalyje.

6. Lietuvos mokesstinė sistema didžiausią mokestinę naštą užkrauna vidutines ir šiek tiek didesnes nei vidutines pajamas gaunantiems gyventojams, ypač tai pastebima lyginant Lietuvoje taikomą gyventojų pajamų apmokestinimo sistemą su kaimyninių šalių naudojamomis gyventojų pajamų apmokestinimo sistemomis. Progresinių tarifų taikymas lyginant su kaimyninėmis šalimis, taikančiomis progresinius gyventojų pajamų apmokestinimo modelius, yra tik simbolinis. Tuo pačiu atliekant tyrimą buvo pastebėta, kad tik Lietuvoje bruto atlyginimas yra apmokestinamas dviem mokesčiais, taikomais nuo tos pačios sumos. Kitose kaimyninėse šalyse Gyventojų pajamų mokestis yra taikomas nuo bruto atlyginimo jau atskaičius socialinio draudimo mokesčių, tuo tarpu Lietuvoje tiek socialinio draudimo, tiek gyventojų pajamų mokestis yra skaičiuojamas nuo tos pačios sumos. Tai byloja apie Lietuvoje taikomą dvigubą apmokestinimą. Tokiu būdu šalyje taikomas nominalusis mokesčio tarifas gali pasirodyti gerokai mažesnis, tačiau realus tarifas yra gerokai didesnis. Ši tendencija akivaizdžiai pastebima nagrinėjant gyventojų pajamų mokesčio tarifus nuo bendros darbo vietos kainos ar grynujų pajamų. Lietuvoje mokesčio tarifai nuo darbo vietos kainos ar nuo grynujų pajamų yra daugeliu atvejų aukštesni nei kaimyninėse šalyse, tačiau tuo pačiu aukštesnes pajamas gaunantys asmenys yra apmokestinami ganėtinai proporcingai, t.y., vidutinis mokesčio tarifas ženkliai nedidėja gaunant didesnes pajamas.

Vertinant gyventojų pajamų apmokestinimo sistemas pagal bendrinius bruožus, mokesčio sistemos yra ganėtinai panašios šalyse, turinčiose panašias sąlygas. Lietuva, Latvija ir Lenkija šiuo metu taiko progresinius gyventojų pajamų apmokestinimo modelius. Visos šios šalys taip pat naudoja neapmokestinamųjų pajamų dydžius. Lenkijos sistema turi ryškiausias mokesčio tarifo skirtumus, pajamų barjeras taikant didesnę tarifą nėra daug didesnis už šalies vidutines pajamas, todėl galima manyti, kad šalies mokesčių sistema orientuota palengvinti sąlygas mažiausias

pajamas gaunantiems žmonėms. Latvijos progresinė mokesčių sistema turi 3 progresinio mokesčio tarifus. Bazinis tarifas sutampa su Lietuvos, tačiau aukščiausias taikomas tarifas gerokai didesnis nei Lietuvoje taikomas maksimalus tarifas. Tuo pačiu maksimalus tarifas Latvijoje taikomas nuo gerokai mažesnių pajamų nei Lietuvoje. Darytina išvada, kad dabartinė Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio sistema yra mažiau progresyvi nei šių kaimyninių šalių. Vertinant gyventojų pajamų apmokestinimo sistemas regione smarkiai išsiskiria Estija, taikanti proporcingą gyventojų pajamų apmokestinimo modelį. Lietuvoje taikomo progresinio gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas yra mažiausias tarp aplinkinių šalių, taikančių progresinį gyventojų pajamų apmokestinimą. 2019 metais taikytas modelis lyginant su kaimyninėmis šalimis yra ganėtinai simbolinis, net 20 kartų didesnes už vidutines pajamas gaunantis asmuo Lietuvoje turėtų sumokėti vos 3,5 procentinio punkto didesnę gyventojų pajamų mokesťį. Tuo pačiu ši nauja tvarka yra labai nepastovi ir nuolatos keičiama. Mokestinės sistemos nepastovumas autoriaus yra vertinamas kritiškai, kadangi sukelia ekonomikoje neigiamus šalutinius efektus.

7. 2019 metais Lietuvoje įvesti gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai įnešė labai daug sumaišties į Lietuvos mokestinę sistemą. Šalyje taikomas dvigubas apmokestinimas mokesčius taikant nuo tos pačios sumos gali klaidinti investuotojus ir tokiu būdu juos atbaidyti. Dažnos mokestinės pertvarkos taip pat potencialiai baido galimas šalies investicijas. Sumažinti socialinio draudimo įmokų tarifai gali sukelti Sodros biudžeto deficitą, taip pat neleidžia didinti pensijų ir socialinio draudimo išmokų, kurios padėtų asmenims, susiduriantiems su finansinėmis ar sveikatos problemomis. Dirbtinai pakeltas vidutinis darbo užmokestis nors ir gerina šalies oficialiąją statistiką, tačiau realios naudos neatneša. Padidinus šalyje taikomą gyventojų pajamų mokesčio taikymo bazę, Lietuvoje taikomas gyventojų pajamų mokesčio tarifas daugeliu atvejų yra didžiausias tarp kaimyninių šalių, o tai taip pat nepadeda pritraukti į šalį kapitalo. Tuo pačiu didelės mokestinės išlaidos riboja gyventojų vartojimą. Nors sumažinus socialinio draudimo įmokas bendra mokesčių dalis nuo darbo vietos kainos šiek tiek sumažėjo, tačiau socialinio draudimo fondas gautas mokestines įmokas iš principo padalina gyventojams, t.y., galutiniams vartotojams, kurių didesnės gaunamos pajamos, net ir iš socialinio draudimo išmokų, didina šalies vartojimą. Tuo tarpu surenkamas mokestines pajamas perkeliant iš socialinio draudimo fondo į surenkamą gyventojų pajamų mokesťį, kurio dauguma yra įsisavinama per savivaldybių biudžetus, gali paskatinti neskaidrų lėšų įsisavinimą, kadangi savivaldybėse taikomus kontrolės mechanizmus gali būti sunkiau prižiūrėti. Didžiausia mokestinė našta Lietuvoje taikoma aukštesniajai vidurinei klasei, o tai demotyvuoja gyventojus, gaunančius mažas pajamas, stengtis jas padidinti.

SIŪLYMAI

1. Padidinti gyventojų pajamų mokesčio progresyvumą didinant aukštesnįjį tarifą bei mažinant ribines pajamas nuo kurių jis yra taikomas. Tokie mokesčių sistemos pakeitimai leis įgyvendinti realų, o ne simbolinį mokesčio sistemos progresyvumą.

2. Suformuoti neapmokestinamo pajamų dydžio indeksavimo sistemą ją susiejant su vidutiniu darbo užmokesčiu analogiškai kaip šiuo metu yra susietas aukštesnysis gyventojų pajamų mokesčio tarifas. Toks pokytis apribotų gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos naudojimą politinių tikslų siekimui.

3. Naudojantis kaimyninių šalių praktika atsisakyti dvigubo apmokestinimo taikant skirtingus mokesčius ar įmokas nuo tos pačios sumos. Gyventojų pajamų mokestį reikėtų taikyti nuo gyventojų pajamų atskaičius socialinio draudimo įmokas. Taip bus išvengta investuotojų klaidinimo. Sumažėjusias šalies mokestines pajamas būtų galima kompensuoti padidintu pajamų mokesčio progresyvumu.

4. Įgyvendinus šiuos pokyčius kuriam laikui įšaldyti šalies mokesčių sistemą ir nedaryti pokyčių bent 5-10 metų, nes dažni mokesčių sistemos pokyčiai turi neigiamą įtaką šalies ekonomikai. Stabilesnė mokestinė aplinka leistų verslams apibrėžčiau planuoti savo veiklą, tuo pačiu mokestinės sistemos stabilumas galėtų būti patrauklus investuotojams.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Attinasi, M. G., Checherita-Wesphal, C., Rieth M. (2011). *Personal income tax progressivity and output volatility evidence from OECD countries*. European Central Bank Working paper series no 1380/September 2011 Žiūrėta 2020-10-23. Prieiga internetu: http://ssrn.com/abstract_id=1920821

Augusto, C., Domingues, C. (2010). *The “ability to pay” as a fundamental right: rethinking the foundations of tax law*. Mexican Law Review, Vol. 3, No. 1. Žiūrėta 2019-12-15. Prieiga internetu: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3708947>

Balčytienė, B. (2009) *Gyventojų pajamų mokestis: analizė ir tarifo kitimo įtaka šalies biudžetui*. Profesinės studijos: teorija ir praktika. Nr. 5 p. 47-52. Žiūrėta 2019-12-15. Prieiga internetu: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2009~1520354250901/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

Baltic news network (2019). *Average salary in Latvia reportedly EUR 801 in Q3 of 2019*. Žiūrėta 2019-12-22. Prieiga internetu: <https://bnn-news.com/average-salary-in-latvia-reportedly-eur-801-in-q3-of-2019-208039>

Bikas, E., Jurevičiūtė, L. (2016). *Impact of tax relief on public finance*. Journal Of Economics And Culture 13(2), p. 14-22. doi: 10.1515/jec-2016-0016

Bikas, E., Subačienė, R., Keliuotytė-Staniulėnienė, G., Astrauskaitė, I. (2015). *Gyventojų pajamų apmokestinimas: mokslo studija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Bird, R.,M., & Zolt, E.,M. (2005). *The Limited Role of the Personal Income Tax in Developing Countries*. Journal of Asian Economics, Vol. 16, No. 6, pp. 928–946. doi: 10.1016/j.asieco.2005.09.001

Budrytė, A., Mačiulaitytė, E. (2005) *Biudžeto pajamų iš pelno mokesčio prognozavimas*. Pinigų studijos. 2005/3. Ekonomikos teorija ir praktika. p. 5-27. Žiūrėta 2020-10-26. Prieiga internetu: https://www.lb.lt/uploads/documents/docs/publications/budryte_3.pdf

Burns, L., Krever, R. (1998) *Individual Income Tax*. Tax Law Design and Drafting, volume 2, Ch. 14; International Monetary Fund. Žiūrėta 2020-01-12. Prieiga internetu: <https://www.imf.org/external/pubs/nft/1998/tlaw/eng/ch14.pdf>

Estonian Tax and Customs Board (2020). *Tax rates*. Žiūrėta 2019-12-15. Prieiga internetu: <https://www.emta.ee/eng/private-client/declaration-income/tax-rates>

EBPO (2014) *Focus on Inequality and Growth: Does income inequality hurt economic growth?* Žiūrėta 2019-12-17. Prieiga internetu: <https://www.oecd.org/social/Focus-Inequality-and-Growth-2014.pdf>

Gale, W., G., Kearney, M., S., Orszag, P., R. (2015) *Would a Significant Increase in the Top Income Tax Rate Substantially Alter Income Inequality?*, Economic Studies at Brookings. Žiūrėta 2019-12-15. Prieiga internetu: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/would-top-income-tax-alter-income-inequality.pdf>

Goff, B., Lebedinsky, A., Lile, S (2011). *A Matched Pairs Analysis of State Growth Differences*. Contemporary Economic Policy Volume 30 Issue 2 p. 293-305. Žiūrėta 2020-10-23. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.1111/j.1465-7287.2011.00258.x>

World bank (2019). *GINI index (World bank estimate) – Lithuania*. Žiūrėta 2019-12-18. Prieiga internetu: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=LT>

Koncevičienė, I., Priovelis M. (2012) *Lietuvos mokesčių sistemos efektyvumo vertinimas*. Taikomoji Ekonomika: Sisteminiai Tyrimai. 2012.6/2 p. 13-26. doi: 10.7720/AESR.1822-7996.2012.6.2.1

KPMG (2019). *Estonia - Other taxes and levies*. Žiūrėta 2019-12-18. Prieiga internetu: <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2014/04/Estonia-other-taxes-levies.html>

Krajewski, P., Piłat, K. (2017) *Does A Progressive PIT Stabilize The Economy? A Comparison Of Progressive And Flat Taxes*. Comparative Economic Research. Vol. 20, No. 1, DOI: <https://doi.org/10.1515/cer-2017-0002>

Latvia Centrala statistikas parvalde (2019). *Slower increase in earnings recorded at the beginning of the year*. Žiūrėta 2019-12-22. Prieiga internetu: <https://www.csb.gov.lv/en/statistics/statistics-by-theme/social-conditions/wages/search-in-theme/2448-changes-wages-and-salaries-1st-quarter-2019>

Levišauskaitė, K., Šinkūnienė, K. (2006). *Mokesčių kultūros ir mokesčių mentaliteto aspektai efektyvioje valstybės mokesčių sistemoje*. Viešoji politika ir administravimas. 15, p. 9-16. Žiūrėta 2019-12-15. Prieiga internetu: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367159231053/DS.002.0.01.ARTIC>

Lietuvos laisvosios rinkos institutas, (2009) *Progresiniai mokesčiai –grįžimas į praeitį*. Žiūrėta 2019-12-21. Prieiga internetu: <https://www.llri.lt/naujienos/ekonomine-politika/mokesciai-biudzetas/progresiniai-mokesciai-grizimas-i-praeiti/lrinka>

Lietuvos Respublikos fizinių asmenų pajamų mokesčio laikinasis įstatymas Nr. I-641. Lietuvos aidas, 1990, Nr. 101-0

Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas Nr. IX-1007. Valstybės žinios, 2002-07-19, Nr. 73-3085.

Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas Nr. IX-2112. Valstybės žinios, 2004-04-28, Nr. 63-2243

Lietuvos valstybinė mokesčių inspekcija (2019). *VMI istorija*. Žiūrėta 2019-12-20. Prieiga internetu: <https://www.vmi.lt/cms/vmi-istorija>

Mazurek-Chwiejczak, M. (2016) *Trends in personal income tax progression in oecd countries in the context of income redistribution*. Folia oeconomica Vol. 4 No.324 Acta universitatis lodziensis doi: <http://dx.doi.org/10.18778/0208-6018.324.12>

Melnykaitė, M., Ramanauskaitė, A. (2013). *Progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo įvedimo Lietuvoje vertinimas*. Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika 2013 14. p. 96-109. Žiūrėta 2020-10-25. Prieiga internetu: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:4859289/index.html>

Miller, A., Oats, L. (2016). *Principles of International Taxation*. 5th Revised Edition. Bloomsbury, West Sussex.

Ministry of Finance republic of Latvia (2018). *Tax system in Latvia*. Žiūrėta 2020-05-22. Prieiga internetu: <https://www.fm.gov.lv/en/s/taxes/>

Mura, P., O. (2015) *Tax composition and economic growth. A panel-model approach for Eastern Europe*. Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series. Issue 1, volume II p. 89-101. Žiūrėta 2019-12-30. Prieiga internetu: <https://pdfs.semanticscholar.org/b917/9fb9c43849b11632e2c2c814ceae685659b9.pdf>

Novošinskienė, A., Slavickienė, A. (2007). *Lietuvos mokesčių sistemos vertinimas*. LŽŪU Mokslo darbai. 2007. Nr. 76 (29) Socialiniai mokslai p. 65-71. Žiūrėta 2019-12-11. Prieiga internetu: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2007~1371801138370/J.04~2007~1371801138370.pdf>

Novošinskienė, A., (2013). *Lietuvos mokesčių sistemos vertinimas fiskalinės mokesčių funkcijos aspektu*. Žemės ūkio mokslai. T. 20. Nr. 3. p. 222–229. Žiūrėta 2020-01-10. Prieiga internetu: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiq95DE2vnmAhVIs4sKHQIzD5oQFjABegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.lmaleidykla.lt%2Fojs%2Findex.php%2Fzemesukiomokslai%2Farticle%2Fdownload%2F2744%2F1576%2F&usg=AOvVaw3jUxNNTofr3Ib-EQhCHOhK>

Novošinskienė, A., (2012). *Nepriklausomos Lietuvos mokesčių sistemos raidos tyrimas*. Science and Studies of Accounting and Finance: Problems and Perspectives №1 (8) p. 165-172. doi: <https://doi.org/10.15544/ssaf.2012.23>

Okoli, M. N., Njoku, C. O., Kaka, G. N. (2014). *Taxation and Economic Growth in Nigeria; A Granger Causality Approach*. International Journal of Research in Management, Science & Technology (E-ISSN: 2321-3264) Vol. 2, No. 3, December 2014 p.64-80. Žiūrėta 2020-10-23. Prieiga internetu: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=D67D3D38E63E3ECAEE124D7673DFE199?doi=10.1.1.669.9255&rep=rep1&type=pdf>

OECD, (2006). *Fundamental Reform of Personal Income Tax*. OECD tax policy studies. No 13. doi: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264025783-en>

OECD (2012). *Income Inequality and Growth: The Role of Taxes and Transfers*. OECD Economics Department Policy Notes. No. 9. Žiūrėta 2019-12-15. Prieiga internetu: <http://www.oecd.org/economy/public-finance/49417295.pdf>

OECD (2013). *What Drives Tax Morale?*, Tax and Development Program. Žiūrėta 2019-12-15. Prieiga internetu: <https://www.oecd.org/ctp/tax-global/what-drives-tax-morale.pdf>

OECD (2015). *Income Inequality and Labour Income share in G20 countries: Trends, Impacts and Causes*, International Labour Organization - International Monetary Fund - Organisation for Economic Co-operation and Development - World Bank Group. Prepared for the G20 Labour and Employment Ministers Meeting and Joint Meeting with the G20 Finance Ministers, Ankara,

Turkey, 3–4 September 2015. Žiūrėta 2019-12-15. Prieiga internetu: <http://www.oecd.org/g20/topics/employment-and-social-policy/Income-inequality-labour-income-share.pdf>

Pántya, J., Kovács, J., Kogler, C., Kirchler, E. (2016). *Work performance and tax compliance in flat and progressive tax systems*, Journal of Economic Psychology. October 2016, Vol.56. p.262-273. doi:10.1016/j.joep.2016.08.002

Pricewaterhouse Coopers International Limited (2019) *Estonia, Individual - Taxes on personal income*. Žiūrėta 2020-01-07. Prieiga internetu: <http://taxsummaries.pwc.com/ID/Estonia-Individual-Taxes-on-personal-income>

Pricewaterhouse Coopers International Limited (2020). *Poland Individual – Other taxes*. Žiūrėta 2020-05-22. Prieiga internetu: <https://taxsummaries.pwc.com/poland/individual/other-taxes>

Pricewaterhouse Coopers International Limited (2020). *Poland Individual – Other tax credits and incentives*. Žiūrėta 2020-05-22. Prieiga internetu: <https://taxsummaries.pwc.com/poland/individual/other-tax-credits-and-incentives>

Pricewaterhouse Coopers International Limited (2019). *Poland Individual - Taxes on personal income*. Žiūrėta 2019-12-22. Prieiga internetu: <http://taxsummaries.pwc.com/ID/Poland-Individual-Taxes-on-personal-income>

Pricewaterhouse Coopers International Limited (2020). *Tarptautinė mokesčių mokėjimo tyrimo ataskaita*. Žiūrėta 2019-12-19. Prieiga internetu: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/overall-ranking-and-data-tables.html>

Raeni, R., Sari, A. (2016) *What are the Challenges in Designing An Effective Personal Income Tax System?* Economics and Finance in Indonesia. Vol. 62, No.1 p. 59-66 doi: 10.7454/efi.v62i1.523

Republic of Estonia Tax and customs board (2020). *Tax-free income calculation*. Žiūrėta 2020-05-20. Prieiga internetu: <https://www.emta.ee/eng/tax-free-income> Tax-free income calculation

Rhee, T. (2012). *Macroeconomic Effects of Progressive Taxation*. Žiūrėta 2020-11-15. Prieiga internetu: [http://scholar.google.lt/scholar_url?url=https://www.aeaweb.org/conference/2013/retrieve.php%](http://scholar.google.lt/scholar_url?url=https://www.aeaweb.org/conference/2013/retrieve.php%0)

3Fpdfid%3D394&hl=en&sa=X&ei=rFvjX97RMJDWmgGqw6_ICw&scisig=AAGBfm1UaaLz6jCd7S-owAvWMBgQDpgnFg&nossl=1&oi=scholarr

Rieth, M., Checherita-Westphal, C., Attinasi, M.,G. (2016). *Personal income tax progressivity and output volatility: Evidence from OECD countries*. Canadian Journal of Economics. Vol. 49, No. 3. doi: 10.1111/caje.12221

Saqib, S., Ali, T., Riaz M. F., Anvar, S., Aslam, A. (2014). *Taxation Effects on Economic Activity in Pakistan*. Journal of Finance and Economics, 2014, Vol. 2, No. 6, p. 215-219. Žiūrėta 2020-10-20. Prieiga internetu: <http://pubs.sciepub.com/jfe/2/6/3>

Seligman, E., R., A. (1908). *Progressive Taxation in Theory and Practice*. Žiūrėta 2019-12-20. Prieiga internetu: <https://www.jstor.org/stable/pdf/3000009.pdf>

Skučienė, D., Kaminaitė G. (2017). *Pajamų nelygybės reikšmės ir patirtys kasdieniniame gyvenime*. Social work Research journal Vol. 15 No.2, p. 101–114. doi: [10.13165/SD-17-15-2-06](https://doi.org/10.13165/SD-17-15-2-06)

Slavickienė, A., Atkočiūnaitė, K., Nesticis, A. (2007) *Gyventojų pajamų mokesčio pajamas įtakojančių veiksmų tyrimas*. Vadybos mokslas ir studijos - kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai. Nr. 4 (11), p.94-99. Žiūrėta 2019-12-15. Prieiga internetu: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367164201550/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

Slavickienė, A., Binkienė, D., Jurgelaitienė, L. (2008). *Gyventojų pajamų mokesčio tarifo ir apmokestinimo sistemos pakeitimo įtaka savivaldybių pajamoms*. Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos = Science and studies of accounting and finances: problems and perspectives: šeštosios tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos Lietuvos žemės ūkio universiteto Apskaitos ir finansų katedros 40-mečiui paminėti, straipsnių rinkinys. Akademija, Kauno r., Nr. 1(6) p. 137-140. Žiūrėta 2019-12-27. Prieiga internetu: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367187744292/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

Slavickienė, A., Savickienė, J., Jurgelaitienė, L. (2008). *Gyventojų pajamų mokesčio surinkimo įtaka savivaldybių pajamoms*. Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai. Nr. 15 (4). Mokslo darbai (socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas, 03S) p. 151-156. Žiūrėta 2019-12-27. Prieiga internetu: <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/download/535/561>

Slavinskaitė, N., Kreizaitė, O., Stonytė, M. (2015) *Gyventojų pajamų mokesčio įtaka savivaldybių pajamoms*. Science - Future of Lithuania / Mokslas - Lietuvos Ateitis Nr.7(2) p. 246–252. doi:10.3846/mla.2015.752

Slemrod, J., B. (2002). *Progressive Taxes*. The Concise encyclopedia of economics. 1st edition. Žiūrėta 2019-12-20. Prieiga internetu: <https://www.econlib.org/library/Enc1/ProgressiveTaxes.html>

Smith, A. (1776). *The wealth of nations. Book V: On the Revenue of the Sovereign or Commonwealth*. Chapter II: On the Sources of the General or Public Revenue of the Society. Part II: On Taxes. Žiūrėta 2019-12-11. Prieiga internetu: <https://www.marxists.org/reference/archive/smith-adam/works/wealth-of-nations/book05/ch02b.htm>

Statistikos departamentas (2020). *Statistinių rodiklių analizė*. Žiūrėta 2020-04-19. Prieiga internetu: [https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=9937a3bc-e78a-4414-abae-7ff42aa30aa3#/#/](https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=9937a3bc-e78a-4414-abae-7ff42aa30aa3#/)

OECD (2016). *Tax on Personal Income (Indicator)*. doi: 10.1787/94af18d7-en.

Toghler, B. (2007) *Tax Compliance, Tax Morale, and Governace quality*. Žiūrėta 2019-11-19. Prieiga internetu: https://www.researchgate.net/publication/46455651_Tax_Compliance_Tax_Morale_and_Governance_Quality

Trading Economics (2019). *Poland Average Gross Wage*. Žiūrėta 2019-12-22. Prieiga internetu: <https://tradingeconomics.com/poland/wages>

UK National audit office (2014) *Tax reliefs*. Žiūrėta 2019-12-20. Prieiga internetu: <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2014/03/Tax-reliefs-summary.pdf>

Latvijos valstybinio socialinio draudimo agentūra (2020). *Contributions*. Žiūrėta 2010-05-27. Prieiga internetu: <https://www.vsaa.gov.lv/en/services/for-employees/contributions/>

Valstybinė mokesčių inspekcija (2020). *Gyventojų pajamų mokestis*. Žiūrėta 2020-05-27. Prieiga internetu: <https://www.vmi.lt/cms/gyventoju-pajamu-mokestis>

World Bank (2006). *Equity and Development. World Development Report*. doi:10.1596/978-0-8213-6249-5

Worstell, T., (2011). *Why We Must Reduce the Taxes on the Rich: The Keynesian Argument*. Forbes. Žiūrėta 2019-12-27. Prieiga internetu: <https://www.forbes.com/sites/timworstell/2011/11/21/why-we-must-reduce-the-taxes-on-the-rich-the-keynesian-argument/#24ccb468c8fd>

Zabarauskaitė, R., Blažienė, I. (2012). *Gyventojų pajamų nelygybė ekonominių ciklų kontekste*. Business: Theory & Practice. Vol. 13 Issue 2, p. 107-115. doi:10.3846/btp.2012.11

GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMO PROGRESYVUMO GALIMYBĖS LIETUVOJE

Ramutis RADŽIUKYNAS

Magistro baigiamasis darbas

Finansų ir bankininkystės programa

Vilniaus Universitetas, Ekonomikos ir verslo administravimo fakultetas

Darbo vadovas – doc. dr. E. Bikas

Vilnius 2020

SANTRAUKA

57 lapai, 16 lentelių, 14 paveikslų, 66 šaltiniai.

Darbo tikslas – išnagrinėti Gyventojų pajamų mokesčio progresyvumo galimybes Lietuvoje. Darbas susideda iš trijų dalių. Pirmojoje dalyje nagrinėjama mokslinė literatūra, susijusi su atliekamo darbo tematika, apžvelgiami kertiniai mokesčių sistemos principai, jų įtaka mokesčių surinkimo efektyvumui, nagrinėjama gyventojų pajamų mokesčio samprata bei gyventojų pajamų mokesčio įtaka pajamų nelygybei. Taip pat analizuojama Lietuvos pajamų apmokestinimo sistemos raida, nagrinėjama esama Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio sistema bei suplanuoti ateities pokyčiai. Analzuojamos teigiamos ir neigiamos progresyvaus gyventojų pajamų mokesčio taikymo pasekmės. Antrojoje darbo dalyje aprašoma darbe atliekamo tyrimo metodologija, trečiojoje darbo dalyje atliekamas metodologijoje pagal atskirus etapus numatytas tyrimas. Siekiama įgyvendinti tyrime iškeltus tikslus bei patvirtinti arba paneigti iškeltas hipotezes. Tyrimas yra suskirstytas į tris dalis. Pirmojoje dalyje yra tiriama šalies makroekonominių rodiklių pokyčių priklausomybė nuo gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos pokyčių. Šioje dalyje taikomas regresinės aiškinamosios analizės metodas. Antrojoje dalyje atliekama Gyventojų pajamų mokesčio taikymo kaimyninėse valstybėse lyginamoji analizė. Trečiojoje tyrimo dalyje bandoma įvertinti Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos realųjį progresyvumą bei galimybę aukštas pajamas gaunantiems gyventojams sumažinti mokesčines prievoles. Atliktas tyrimas atskleidžia gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos pokyčių neigiamą įtaką šalies makroekonominiams rodikliams. Lyginant su kaimyninėmis valstybėmis Lietuvoje pastebima aukštesnė mokesčinė našta vidutines ir šiek tiek aukštesnes pajamas gaunantiems gyventojams. Pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai apibendrinant nagrinėtą mokslinę literatūrą bei tyrimo metu gautus rezultatus.

POSSIBILITIES OF PERSONAL INCOME TAXATION PROGRESSIVITY IN LITHUANIA

Ramutis RADŽIUKYNAS

Paper for the master's degree

Finance and banking Master's program

Vilnius University, Faculty of Economics and Business Administration

Supervisor - Assoc. Prof. E. Bikas

Vilnius 2020

SUMMARY

57 pages, 16 tables, 14 pictures, 66 references.

The aim of the work is to examine the possibilities of personal income tax progressivity in Lithuania. The work consists of three parts. The first part consists of scientific literature analysis, review of key principles of the tax system and their impact on the efficiency of tax collection. The concept of personal income tax and the impact of personal income tax on income inequality are being analyzed. The development of the Lithuanian income tax system, the current Lithuanian personal income tax system and future changes planned are also investigated. The positive and negative consequences of the progressive application of personal income tax are analyzed. The second part describes the methodology of the research carried out in the work, the third part of work consists of research done in accordance to methodology described in second chapter. Research is divided into three parts.. The aim is to reach the goals set for the research and to confirm or reject hypotheses which were raised. The research is divided into three parts. The first part examines the dependence of changes in the country's macroeconomic indicators on changes in the personal income tax system. The regression explanatory analysis method is used in this section. The second part provides a comparative analysis of the application of personal income tax in neighboring countries. The third part of the study attempts to assess the real progressiveness of the Lithuanian personal income taxation system, as well as the possibility to reduce tax liabilities for high-income residents. The study reveals the negative impact of changes in the personal income tax system on the country's macroeconomic indicators. Compared to neighboring countries, Lithuania has a higher tax burden on middle- and slightly higher-income earners. At the end, the conclusions and suggestions are presented to summarize the analyzed scientific literature and the results obtained during the research.